

บทที่ ๓

คุณค่าที่เกี่ยวข้องกับต้นพระศรีมหาโพธิ์

จากการที่ได้ศึกษาประวัติความเป็นมาของต้นพระศรีมหาโพธิ์แล้ว ผู้ศึกษาพบว่ามียุคคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับต้นพระศรีมหาโพธิ์ดังต่อไปนี้

- ๓.๑ คุณค่าต้นพระศรีมหาโพธิ์ในฐานะที่เป็นบริโภคนเจดีย์
- ๓.๒ คุณค่าต้นพระศรีมหาโพธิ์ในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์
 - ๓.๒.๑ คุณค่าที่มีต่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา
 - ๓.๒.๒ คุณค่าที่มีต่อสัญลักษณ์ของประเทศอินเดีย
- ๓.๓ คุณค่าต้นพระศรีมหาโพธิ์ในฐานะที่เป็นบ่อเกิดวัฒนธรรม
- ๓.๔ คุณค่าต้นพระศรีมหาโพธิ์ในฐานะที่เป็นบ่อเกิดประเพณี
 - ๓.๔.๑ คุณค่าของประเพณีการค้ำต้นพระศรีมหาโพธิ์
 - ๓.๔.๒ คุณค่าของประเพณีรดน้ำต้นพระศรีมหาโพธิ์
 - ๓.๔.๓ คุณค่าของประเพณีแห่หมสดรดถวายต้นพระศรีมหาโพธิ์
- ๓.๕ คุณค่าต้นพระศรีมหาโพธิ์ในฐานะที่เป็นบ่อเกิดสายสัมพันธ์
- ๓.๖ คุณค่าต้นพระศรีมหาโพธิ์ในฐานะที่มีต่อสิ่งแวดล้อม
- ๓.๗ สรุป

๓.๑ คุณค่าต้นพระศรีมหาโพธิ์ในฐานะที่เป็นบริโภคนเจดีย์

ต้นพระศรีมหาโพธิ์ เป็นต้นไม้ที่มีความสำคัญเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เป็นต้นไม้ที่พุทธศาสนิกชนได้ให้ความเคารพบูชา ให้ความเคารพนับถือ และถือว่าเป็นต้นไม้ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ นายสุรสิทธิ์ วีรวงศ์^๑ กล่าวไว้ในหนังสือประวัติต้นพระศรีมหาโพธิ์ว่า ต้นพระศรีมหาโพธิ์ เป็นต้นไม้ที่เป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชน และเป็นที่สนใจของผู้นับถือศาสนาอื่นด้วย ถึงกับที่ว่าได้มีประชาชนจากทั่วทุกมุมโลกได้หลั่งไหลไปนมัสการ และชมที่พุทธคยา ณ ประเทศอินเดีย เฉลี่ยแล้วปีละถึงขั้นที่ว่าเป็นจำนวนที่มาก เมื่อได้ต้นที่สืบพันธุ์มาจากต้นที่มาจากพุทธคยา และได้นำมาปลูกไว้ ณ วันธาตุเรณูนั่น ทำให้นายสุรสิทธิ์ได้เรียบเรียงถึงประวัติของต้นพระศรีมหาโพธิ์ไว้และได้มีการกล่าวไว้ว่า

เจดีย์ในพระพุทธศาสนากำหนดไว้ ๔ อย่างคือ

๑. ธาตุเจดีย์ ได้แก่สถูปที่บรรจุพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า
๒. บริโภคนเจดีย์ ได้แก่สังเวชนียสถานทั้ง ๔ แห่ง คือ ที่พระพุทธองค์ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน หรือที่สร้างขึ้นบรรจุเครื่องใช้สอยของพระพุทธองค์

^๑ สุรสิทธิ์ วีรวงศ์, ประวัติต้นพระศรีมหาโพธิ์, (พิมพ์เป็นธรรมทานในงานทอดกฐิน มิตรสัมพันธ์ ขาวนครพนม จากกรุงเทพมหานคร ณ วัดธาตุเรณู ตำบลเรณู จังหวัดนครพนม), หน้า ๑ – ๕.

๓. ธรรมเจดีย์ ได้แก่สถูปที่บรรจุพระธรรมวินัยของพระองค์ สำหรับผู้อยู่ห่างไกล ธาตุเจดีย์ และบริโศกเจดีย์สร้างขึ้นไว้เป็นที่เคารพบูชา

๔. อุเทสิกเจดีย์ เป็นของที่สร้างขึ้นโดยเจตนาที่อุทิศต่อพระพุทธเจ้า นอกเหนือไปจาก ๓ อย่างข้างต้น โดยไม่กำหนดว่าจะเป็นอะไร เช่น พระพุทธรูป เป็นต้น

มูลเหตุที่จะเกิดบริโศกเจดีย์นี้ มีเรื่องเล่าว่า เมื่อพระพุทธองค์ใกล้จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ท่านพระอานนท์เถระ ขณะนั้นยังไม่บรรลุมรรคผล ทูลปรารภว่า ในการที่พระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ เหล่าสาวกทั้งหลายก็ได้เฝ้าทูลพระองค์ได้เนื่องนิจ เป็นทัศนานุตตริยะ แต่เมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ไม่มีโอกาสเข้าเฝ้าก็จะพากันเกิดความว่าเหวพระพุทธองค์จึงทรงมีพระบรมพุทธานุญาตสถานที่สำหรับพระสาวกผู้ใคร่จะเห็นพระองค์ได้ไปลงสังเวชนิทัศน์แทน ซึ่งเรียกว่าสังเวชนียสถาน คือ สถานที่ควรปลงธรรมสังเวช มี ๔ แห่งคือ

๑. สถานที่พระพุทธเจ้าประสูติ ณ ปาลุมพินี แขวงเมืองกบิลพัสดุ์

๒. สถานที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ณ โทณมณเฑียร (พุทธคยาในปัจจุบัน)

๓. สถานที่พระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี (ปัจจุบันเรียกว่า สารนาถ)

๔. สถานที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานที่สาละวันทยาน เมืองกุสินารา

สถานที่ทั้ง ๔ แห่งนี้จึงเป็นที่ที่กุลบุตร ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ควรจะเห็น ควรจะดู และให้เกิดความสังเวชเมื่อมายังสถานที่ทั้ง ๔ นี้ ด้วยมีความเชื่อว่า

พระตถาคตเจ้าบังเกิดแล้วในที่นี้

พระตถาคตเจ้าตรัสรู้แล้วในที่นี้

พระตถาคตเจ้าทรงแสดงพระธรรมจักรในที่นี้

พระตถาคตเจ้าทรงปรินิพพานแล้ว ณ ที่นี้

ในสังเวชนียสถาน ๔ นั้น ท่านพระครูพิธานพกิจ^๒ ได้กล่าวในทางที่สอดคล้องกันว่า หากใครที่ต้องการที่จะระลึกนึกถึงพระพุทธองค์ และต้องการที่จะทำการบูชาพระพุทธองค์แล้ว ให้ชาวพุทธทั้งหลายไปทำการสักการบูชาสถานที่ ๔ แห่ง คือ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ ปรินิพพาน และสถานที่ที่ปฐมเทศนา หรือที่เรียกว่า สังเวชนียสถาน ๔ และในทุกวันนี้ถือว่าต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นสัญลักษณ์หนึ่งของทางพระพุทธศาสนา หากพบเห็นต้นพระศรีมหาโพธิ์ขึ้นอยู่ ณ ที่ใดก็จะทำให้ผู้ที่เห็นได้นึกถึงพระพุทธศาสนาขึ้นมาเมื่อนั้นอันสงสัณยยิ่งใหญ่อีกจักมีแก่กุลบุตรเหล่านั้น ดังพระพุทธดำรัสว่า “ดูก่อนอานนท์ ชนทั้งหลายเหล่าใดเหล่าหนึ่งเที่ยวไปยังเจดีย์ จาริกอยู่ จักเป็นผู้มีจิตเลื่อมใส ทำกาลกิริยาลง ชนเหล่านั้นจักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์” ต้นพระศรีมหาโพธิ์ จึงเป็นสังเวชนียสถาน และบริโศกเจดีย์ดังพรรณนามานี้”

^๒ สัมภาษณ์ พระครูพิธานพกิจ, เจ้าอาวาสวัดพระธาตุลำปางหลวง, ๑๔ ธันวาคม ๒๕๕๗.

ด้านของ ดร.สายัณห์ อินันใจ^๓ กล่าวว่า ต้นพระศรีมหาโพธิ์เปรียบเหมือนตัวแทนของพระพุทธเจ้า ชาวพุทธทั่วไปจึงเห็นคุณค่าของการสืบทอดพระพุทธศาสนาด้วยหลักของการบูชาอยู่ ๒ ประการ คือ

๑. อามิสบูชา คือ การบูชาด้วยรูปเทียน ดอกไม้ ของหอม หรือ รตน์น้ำต้นศรีมหาโพธิ์ให้ตนเองหรือผู้ปฏิบัติบูชาได้มีอายุยืนยาว

๒. ปฏิบัติบูชา คือ การบูชาด้วยการปฏิบัติธรรม โดยการอาศัยได้ร่มเงาของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ทำได้โดยการนั่ง หรือเดิน หรือยืน ปฏิบัติธรรม ปฏิบัติกัมมัฏฐานเพื่อขัดเกลาบ่มเพาะนิสัย ให้เจริญในธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายิ่งขึ้นไป

ด้านของนายเกษม สิทธิ^๔ ได้บอกว่า ถือว่าเป็นต้นไม้ที่มีความแข็งแรง มีความแข็งแกร่ง และมีความทนทาน เปรียบเสมือนว่าเป็นพระพุทธรูปที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ส่วนนายเกรียงศักดิ์ ฟองคำ^๕ บอกว่า การได้เห็นต้นพระศรีมหาโพธิ์ เปรียบเหมือนกับการได้พบกับพระพุทธเจ้า เป็นต้นไม้ที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวพุทธ เป็นต้นไม้ที่ได้ดำรงอยู่ และสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้อยู่ยาวนานตลอด ๕,๐๐๐ พระวัสสา

๓.๒ คุณค่าต้นพระศรีมหาโพธิ์ในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์

๓.๒.๑ คุณค่าที่มีต่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา

วันวิสาขบูชา (บาลี: วิสาขบูชา; อังกฤษ: Vesak) เป็นวันสำคัญสากลทางพระพุทธศาสนาสำหรับชาวพุทธทุกนิกายทั่วโลก ทั้งเป็นวันหยุดราชการในหลายประเทศและวันสำคัญในระดับนานาชาติตามมติของสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ เพราะเป็นวันคล้ายวันที่เกิดเหตุการณ์สำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา ๓ เหตุการณ์ด้วยกัน คือ การประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธโคดม โดยทั้งสามเหตุการณ์ได้เกิด ณ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ หรือวันเพ็ญแห่งเดือนวิสาขะ(ต่างปีกัน) ชาวพุทธจึงถือว่า เป็นวันที่รวมเกิดเหตุการณ์อัศจรรย์ยิ่ง และเรียกการบูชาในวันนี้ว่า “วิสาขบูชา” ย่อมาจาก “วิสาขปุณณมีบูชา” แปลว่า “การบูชาในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ” อันเป็นเดือน ที่สองตามปฏิทินของอินเดีย ซึ่งตรงกับวันเพ็ญเดือน ๖ ตามปฏิทินจันทรคติของไทย และมักตรงกับเดือนพฤษภาคมหรือมิถุนายนตามปฏิทินจันทรคติของไทย โดยในประเทศไทย ถ้าปีใดมีเดือน ๘ สองหน ก็เลื่อนไปทำในวันเพ็ญเดือน ๗ แต่ประเทศอื่นที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท และไม่ได้ถือคติตามปฏิทินจันทรคติไทย จะจัดพิธีวิสาขบูชาในวันเพ็ญเดือน ๖ แม้ในปีนั้นจะมีเดือน ๘ สองหนตามปฏิทินจันทรคติไทยก็ตาม ส่วนในกลุ่มชาวพุทธมหายานบางนิกายที่นับถือว่า เหตุการณ์ทั้ง ๓ นั้นเกิดในวันต่างกันไป จะมีการจัดพิธีวิสาขบูชาต่างวันกันตามความเชื่อในนิกายของตน ซึ่งไม่ตรงกับวันวิสาขบูชาตามปฏิทินของชาวพุทธเถรวาท

^๓ สัมภาษณ์ ดร.สายัณห์ อินันใจ, อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่, ๑๑ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^๔ สัมภาษณ์ นายเกษม สิทธิ, ๑๔ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^๕ สัมภาษณ์ นายเกรียงศักดิ์ ฟองคำ, หัวหน้าภาควิชาพระพุทธศาสนา อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่, ๑๒ ธันวาคม ๒๕๕๗.

วันวิสาขบูชานั้นได้รับการยกย่องจากพุทธศาสนิกชนทั่วโลกให้เป็นวันสำคัญสากลทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากเป็นวันที่บังเกิดเหตุการณ์สำคัญ ๓ เหตุการณ์ ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธเจ้าและจุดเริ่มต้นของศาสนาพุทธ ซึ่งเหตุการณ์ทั้งหมดได้เกิดขึ้นเมื่อ ๒,๕๐๐ กว่าปีก่อน ณ ดินแดนที่เรียกว่าชมพูทวีปในสมัยพุทธกาล โดยเหตุการณ์แรก เมื่อ ๘๐ ปี ก่อนพุทธศักราช เป็น "วันประสูติของเจ้าชายสิทธัตถะ" ณ ใต้ร่มสาลพฤกษ์ ในพระราชอุทยานลุมพินีวัน (อยู่ในเขตประเทศเนปาลในปัจจุบัน) และเหตุการณ์ต่อมา เมื่อ ๔๕ ปี ก่อนพุทธศักราช เป็น "วันที่เจ้าชายสิทธัตถะได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า" ณ ใต้ร่มโพธิ์พฤกษ์ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม (อยู่ในเขตประเทศอินเดียในปัจจุบัน) และเหตุการณ์สุดท้าย เมื่อ ๑ ปี ก่อนพุทธศักราช เป็น "วันเสด็จดับขันธปรินิพพานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า" ณ ใต้ร่มสาลพฤกษ์ ในสาลวโนทยาน พระราชอุทยานของเจ้ามัลละ เมืองกุสินารา (อยู่ในเขตประเทศอินเดียในปัจจุบัน) โดยเหตุการณ์ทั้งหมดล้วนเกิดตรงกับวันเพ็ญเดือน ๖ หรือเดือนวิสาขะนี้ทั้งสิ้น ชาวพุทธจึงนับถือวันเพ็ญเดือน ๖ นี้ เป็นวันที่รวมวันคล้ายวันเกิด เหตุการณ์สำคัญๆ ของพระพุทธเจ้าไว้มากที่สุด และได้นิยมประกอบพิธีบำเพ็ญบุญกุศลและประกอบพิธีพุทธบูชาต่างๆ เพื่อเป็นการถวายสักการะรำลึกถึงแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสืบมาจนปัจจุบัน ในเช้าของคืนวันที่จะตรัสรู้ นั้น พระโพธิสัตว์สิทธัตถะ หลังจากที่พระองค์ทรงเสวยข้าวมธุปายาสที่นางสุชาดานำมาถวายแล้ว ก็ได้ทรงอธิษฐานเสี่ยงทายหาดทองคำที่แม่น้ำเนรัญชรา แล้วประทับยังอยู่ที่นั่นจนตะวันบ่ายคล้อยเสด็จกลับมายังต้นพระศรีมหาโพธิ์ ในระหว่างทางได้ทรงรับหญ้าคา ๘ กำมือ จากโสถียะพราหมณ์จึงนำมาปูลาด ณ ใต้ต้นไม้มพระศรีมหาโพธิ์แทนบัลลังก์ แล้วจึงขึ้นประทับนั่งแผนพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ผินพระปฤษฎางค์ ให้ลำต้นพระศรีมหาโพธิ์ แล้วจึงทรงอธิษฐานพระทัยว่าจักไม่ลุกจากบัลลังก์นี้ ตามใดที่ยังไม่ได้บรรลุพระสัมโพธิญาณ แม้ว่าเนื้อและเลือดจะเหือดแห้งไปจนเหลือเพียงหนังหุ้มกระดูกก็ตามทีหลังจาก อธิษฐานจิตพระองค์ก็ได้เผชิญกับการทำสงครามกับพญามาราราชพร้อมเสนานหมู่มากใหญ่ แต่พระองค์ก็สามารถเอาชนะได้ด้วยพระบารมีต่างๆ ก่อนที่พระอาทิตย์จะอัสดงคตเล็กน้อย จากนั้นก็ได้เจริญภาวนาจนได้บรรลุพระญาณต่างๆ ไปตามลำดับ คือ

๑. ในปฐมยาม ทรงบรรลุพุพเพนิวาสานุสสติญาณ สามารถระลึกชาติในอดีตได้เป็นเหตุให้ทรงหยั่งรู้อดีตภาพขันธสังขารต่างๆ ที่ ประกอบกันขึ้นและดับไปนับครั้งไม่ถ้วน ทำให้ทรงกำจัดความหลงในขันธอันเป็นเหตุรักหรือชังเสียได้โดยสิ้นเชิง

๒. ในมัชฌิมยาม ทรงบรรลุจุตูปปาตญาณ หรือทิพจักขุ สามารถหยั่งรู้การเกิดการตายตลอดถึงสาเหตุที่ทำให้สรรพสัตว์ต้องเวียนว่ายตาย เกิดในรูปแบบต่างๆ กันออกไปอีกด้วยอำนาจกรรมที่แตกต่างกัน เป็นผลให้ทรงกำจัดความหลง ในคติแห่งขันธอันเป็นเหตุสำคัญผิดด้วยประการต่างๆ ได้

๓. ในปัจฉิมยาม ทรงบรรลุอาสวักขยญาณ สามารถกำจัดอาสวกิเลสอันใหญ่ ทั้งมวลได้สิ้นเชิงด้วยพระปัญญารู้แจ้งความ จริอันประเสริฐและเข้าใจชัดแจ้งถึงสายโซ่แห่งชีวิตที่เกิดดับ โดยความอาศัยกันและกัน แห่งเหตุปัจจัย หรือปฏิจกสมุทปบาทธรรมทำให้ทรงได้ชีวิตใหม่ บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ กลายเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้มีพระญาณอันหมดจดพิเศษเหนือกว่ามนุษย์ และทวยเทพทั้งมวล ภายหลังจากตรัสรู้ พระองค์ก็ได้ประทับนั่งเสวยวิมุตติสุขและ

พิจารณาปฏิจกสมุปาบทธรรมตลอด ๗ วัน ณ ควงไม้พระศรีมหาโพธิ์ โดยมีได้เสด็จลุกไปไหนด้วยเหตุ
อัศจรรย์ดังกล่าว ภายหลังจึงมีการสร้าง พระพุทธรูปปางสมาธิขึ้นไว้เป็นอนุสติและกลายมาเป็นปาง
พระพุทธรูปบูชา สำหรับผู้ที่เกิดในวันพฤหัสบดี

ในสัปดาห์ที่ ๒ ภายหลังจากการตรัสรู้พระองค์ได้เสด็จไปด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
ของต้นพระศรีมหาโพธิ์ แล้วประทับยืนจ้องพระเนตรดูต้นพระศรีมหาโพธิ์โดยไม่กระพริบพระเนตร
ด้วยพระอิริยาบถนั้นตลอด ๗ วัน และสถานที่ประทับยืนทอดพระเนตรต้นพระศรีมหาโพธิ์นั้นเรียกว่า
อนิมิสเจตีย์ (อนิมิส แปลว่า ไม่กระพริบตา) ด้วยเหตุนี้จึงได้มีการสร้างพระพุทธรูปปางถวายเนตร
ขึ้นเป็นอนุสติ และนิยมสร้างไว้เป็นที่สักการบูชาประจำวัน สำหรับคนเกิดวันอาทิตย์

คุณค่าต่อการจัดงาน ฉลองพุทธชยันตี ๒,๖๐๐ ปี แห่งการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้มาแล้วถึง ๒,๖๐๐ ปี

คำว่า “พุทธชยันตี” หมายถึง วันครบรอบชัยชนะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เหตุการณ์อัน
สำคัญยิ่งนี้ได้บังเกิดขึ้นในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ณ ควงไม้พระศรีมหาโพธิ์ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญ
ชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ ซึ่งปัจจุบันสถานที่ตรัสรู้นี้มีพระมหาเจตีย์พุทธคยาและ
ต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นสัญลักษณ์พุทธสังเวชนียสถานตั้งอยู่ ณ ตำบลคยา เมืองคยา รัฐพิหาร ประเทศ
อินเดีย

วัดสำคัญหลายวัดได้ปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ไว้ในเขตพุทธาวาสด้วย ต้นโพธิ์นี้นิยม
ปลูกชนิดที่ตอนกิ่งหรือ นำหน่อมาจากต้นพระศรีมหาโพธิ์เดิมในประเทศอินเดีย ที่เชื่อกันว่า
พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ใต้ต้นโพธิ์ต้นนั้น แต่ที่จริงแล้วแม้ว่าต้นโพธิ์ในประเทศอินเดียนั้นจะอยู่ตรงที่
พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ก็จริง ก็คงเป็นต้นที่ปลูกขึ้นใหม่ อย่างไรก็ตาม ก็ยังถือว่ากิ่งหรือหน่อของ
ต้นโพธิ์ที่นำมาปลูกไว้ในวัดของไทยมีความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ควรสักการะ เพราะมีที่มาจากสถานที่
ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้และถือว่าต้นโพธิ์นี้ เป็นสัญลักษณ์ของการตรัสรู้หรือเป็นต้นไม้แห่งปัญญา
ของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป

เกี่ยวกับต้นไม้ที่เป็นสัญลักษณ์ของการตรัสรู้นั้น คัมภีร์ในพุทธศาสนาได้กล่าวถึงอดีต
พระพุทธเจ้าว่าได้ตรัสรู้ภายใต้ต้นไม้หลายชนิดด้วยกัน และต้นไม้แต่ละชนิดนั้นไม่ว่าทางพฤกษศาสตร์
จะชื่อว่าอะไร หากภายใต้ต้นไม้นั้นเป็นที่ที่อดีตพระพุทธเจ้าได้เคยตรัสรู้แล้ว คัมภีร์ในพุทธศาสนา
จะเรียกว่าต้นโพธิ์ด้วยกันทั้งสิ้น มิได้จำกัดชนิดทางพฤกษศาสตร์เช่นต้นโพธิ์ที่เรียกกันในปัจจุบัน
ในชินกาลมาลีปกรณ์ได้กล่าวถึงต้นโพธิ์อื่นๆ อันเป็นที่ที่พระพุทธเจ้าไม่น้อยกว่า ๒๘ พระองค์ ได้ทรง
ตรัสรู้มาแล้วในอดีตไว้ถึงกว่า ๒๐ ต้น ตามความรู้สึกรู้สึกของพุทธศาสนิกชนนั้น ต้นพระศรีมหาโพธิ์หรือ
ต้นโพธิ์ มีความสำคัญจนอาจกล่าวได้ว่าต้นโพธิ์ก็คือเจตีย์ประเภทหนึ่ง ต้นไม้ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า
๒๘ พระองค์ มีดังต่อไปนี้

๑. พระตณห์กรพุทธเจ้า (ผู้กล้าหาญ) ต้นสัตตบรรณ หมายถึง ต้นตีนเป็ดขาว
๒. พระเมธังกรพุทธเจ้า (ผู้มียศใหญ่) ต้นกิงสุกะ หมายถึง ต้นทองกวาว
๓. พระสรณังกรพุทธเจ้า (ผู้แก้แค้นแก่ชาวโลก) ต้นปาตลี หมายถึง ต้นแคฝอย
๔. พระทีปังกรพุทธเจ้า (ผู้ทรงไว้ซึ่งปัญญาอันรุ่งเรือง) ต้นปิปผลิ หมายถึง ต้นเลียบ
๕. พระโกณฑัญญพุทธเจ้า (ผู้เป็นประมุขแห่งหมู่ชน) ต้นสาละกัลยาณี หมายถึง ต้น

ขานาง

๖. พระสุมังคลพุทธเจ้า (ผู้เป็นบุรุษประเสริฐ) ตันนาค หมายถึง ตันบุณนาค
๗. พระสุมณพุทธเจ้า (ผู้เป็นวีรบุรุษมีพระหฤทัยงาม) ตันนาค หมายถึง ตันบุณนาค
๘. พระเรวตพุทธเจ้า (ผู้เพิ่มพูนความยินดี) ตันนาค หมายถึง ตันบุณนาค
๙. พระโสภิตพุทธเจ้า (ผู้สมบูรณ์ด้วยพระคุณ) ตันนาค หมายถึง ตันบุณนาค
๑๐. พระอโนมทัสสีพุทธเจ้า (ผู้สูงสุดในหมู่ชน) ตันอัชชนะ หมายถึง รกฟ้า
๑๑. พระปทุมพุทธเจ้า (ผู้ทำให้โลกสว่าง) ตันมหาโสณกะ หมายถึง อ้อยช้างใหญ่
๑๒. พระนารทพุทธเจ้า (ผู้เป็นสารภีประเสริฐ) ตันมหาโสณกะ หมายถึง อ้อยช้างใหญ่
๑๓. พระปทุมุตตระพุทธเจ้า (ผู้เป็นที่พึงของหมู่สัตว์) ตันสลหะ หมายถึง สน
๑๔. พระสุเมธพุทธเจ้า (ผู้หาบุคคลเปรียบมิได้) ตันนิมพะ หมายถึง สะเดา
๑๕. พระสุชาตพุทธเจ้า (ผู้เลิศกว่าสัตว์โลกทั้งปวง) ตันมหาเวฬุ หมายถึง ใผ่ใหญ่
๑๖. พระปิยทัสสีพุทธเจ้า (ผู้ประเสริฐกว่าหมู่มนุษย์) ตันกักกุระ หมายถึง กุ่ม
๑๗. พระอถทัสสีพุทธเจ้า (ผู้มีพระกรุณา) ตันจัมปกะ หมายถึง จำปาป่า
๑๘. พระธัมมทัสสีพุทธเจ้า (ผู้บรรเทาความมืด) ตันพิมพละ หมายถึง มะพลับ
๑๙. พระสิทธัตถพุทธเจ้า (ผู้หาบุคคลเสมอมิได้ในโลก) ตันกณิการะ หมายถึง
๒๐. พระติสสพุทธเจ้า (ผู้ประเสริฐกว่านักปราชญ์ทั้งหลาย) ตันอสนะ หมายถึง
๒๑. พระปุสสพุทธเจ้า (ผู้ประทานธรรมอันประเสริฐ) ตันอำมณฑะ หมายถึง
๒๒. พระวิปัสสีพุทธเจ้า (ผู้หาที่เปรียบมิได้) ตันปาตลี หมายถึง แคล้อย
๒๓. พระสิขีพุทธเจ้า (ผู้เป็นศาสดาเกื้อกูลแก่สรรพสัตว์) ตันปุนทริกะ หมายถึง
๒๔. พระเวสสภูพุทธเจ้า (ผู้ประทานความสุข) ตันมหาสาละ หมายถึง รังใหญ่
๒๕. พระกุกสันโธพุทธเจ้า (ผู้นำสัตว์ออกจากกันดารตัวกิเลส) ตันสิริสะ หมายถึง
๒๖. พระโกนาคมนพุทธเจ้า (ผู้หักเสียซึ่งข้าศึก คือ กิเลส) ตันอุทุมพระ หมายถึง
๒๗. พระกัสสปพุทธเจ้า (ผู้สมบูรณ์ด้วยสิริ) ตันนิโครธ หมายถึง ไทรหรือกร่าง
๒๘. พระโคตมพุทธเจ้า (ผู้ประเสริฐแห่งหมู่ศากยราช) ตันอัสดถะ หมายถึง โพธิ์ใบ
- อนาคตวงศ์ของพระโพธิสัตว์ที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ๑๐ พระองค์ มีดังนี้
๑. พระอชิตราชกุมาร เป็น พระศรีอาริยมตไตรย ตันกาคะทิง
 ๒. พระราม เป็น พระรามสัมพุทโธ ตันจันทน้แดง
 ๓. พระเจ้าปัสเสนทิโกศล เป็น พระธรรมราชสัมพุทโธ ตันกาคะทิง
 ๔. พระยามารายิราช (ท้าวปรนิมิตสวตีมารายิราช) เป็น พระธรรมสามิพุทโธ
- ตันรังใหญ่

๕. พระยาอสุรินทราหู เป็น พระนารทสัมพุทโธ ต้นจันทน์แดง
๖. พระโสณะพราหมณ์ เป็น พระพุทธรังษี ต้นดีปลีใหญ่ (ต้นเลียบ)
๗. พระสุกะพราหมณ์ เป็น พระเทวเทพพุทโธ ต้นจำปา
๘. พระโตทยะพราหมณ์ เป็น พระนรสีหะ ต้นแคฝอย
๙. ช่างนาฬาคีรีหัตถิ เป็น พระตีสสะพุทโธ ต้นไทร
๑๐. ช่างป่าเลไลยก์ เป็น พระสุมังคะละ ต้นกาเกทิง

นอกจากนี้ยังมี สัตตมหาสถาน^๖ ที่จำลองแบบมาจากอินเดีย เป็นสถานที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสวยวิมุตติสุขเป็นเวลา ๗ สัปดาห์ หลังจากการตรัสรู้ สัตตมหาสถาน ทั้ง ๗ แห่ง ประกอบด้วย

๑. โพธิบัลลังก์สถานที่ที่พระพุทธองค์ทรงประทับนั่งขัดสมาธิซึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ คงไม้ศรีมหาโพธิ์มีพระพุทธรูปปางสมาธิเป็นสัญลักษณ์
 ๒. อนิมิสเจดีย์ทรงพิจารณาทศปารมีธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้มาเพื่อเป็นการสำนึกในกตัญญูธรรม พระองค์ทรงทรงเพ่งพระเนตรไปยังโพธิบัลลังก์โดยไม่กะพริบพระเนตรเป็นเวลา ๗ วัน มีพระพุทธรูปปางถวายเนตร เป็นสัญลักษณ์
 ๓. รัตนจกกรมเจดีย์สถาน สถานที่ที่พระพุทธองค์ทรงเสด็จออกจกกรมหลังจากได้แสดงกตัญญูธรรมโดยการเพ่งต้นศรีมหาโพธิ์เป็นเวลา จากนั้นก็เสด็จออกจกกรมระหว่างอนิมิสเจดีย์และโพธิบัลลังก์รวม ๗ วันมีพระพุทธรูปปางเดินจกกรมเป็นสัญลักษณ์
 ๔. รัตนขรรเจดีย์สถานที่ที่เหล่าเทวดาเนรมิตเรือนแก้วทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของโพธิบัลลังก์ ให้พระพุทธเจ้าประทับนั่งเสวยวิมุตติผลสมาบัติสุข ทรงพิจารณาพระอภิธรรมปิฎกตลอด ๗ วัน มีพระพุทธรูปปางรำพึงเป็นสัญลักษณ์
 ๕. อชปาลนิโครธพระพุทธองค์เสด็จจากรัตนขรรเจดีย์ ไปยังต้นอชปาลนิโครธ (ต้นไทร) ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของโพธิบัลลังก์ ทรงสมาธิเสวยวิมุตติสุขได้ต้นไม้อชปาลนิโครธเป็นเวลา ๗ วันมีพระพุทธรูปปางห้ามมาร เป็นสัญลักษณ์
 ๖. มุจลินทเจดีย์ เมื่อพระพุทธองค์เสด็จยังใต้ต้นมุจลินท์ (ไม้จิก) เกิดฝนตกหนักพญามุจลินท์นำคราบน้ำมาขดตัว ๗ รอบและแผ่พังพานเพื่อป้องกันพระองค์จากฝนและลม มีพระพุทธรูปปางนาครคปรกเป็นสัญลักษณ์
 ๗. ราชายตนเจดีย์หลังจากสมาบัติได้ต้นไม้มุจลินท์ทรงเสด็จมาประทับนั่งสมาธิเสวยวิมุตติสุขได้ร่มไม้ราชายตนพฤษภ (ไม้เกด) เป็นเวลา ๗ วัน ในเวลาเช้าพระอินทร์ได้นำเอาผลสมอเข้าไปถวายพระองค์มีพระพุทธรูปปางเสวยลูกสมอ เป็นสัญลักษณ์
- ท่านพระมหาเถรียงไกร อหิสโก^๖ บอกว่า ต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นต้นไม้ประจำวัด ถือเป็นต้นไม้ที่เป็นสัญลักษณ์ประจำวัดนั้นๆ และถือว่าเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธองค์ หลังการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ได้ต้นพระศรีมหาโพธิ์นั้น พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “ต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นต้นไม้แทนพระพุทธองค์ หากใครได้ทำการกราบไหว้สักการบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์เท่ากับว่าได้กราบไหว้สักการะพระพุทธองค์” หลังการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้าแล้วได้มีผู้เลื่อมใสศรัทธาพา

^๖ สัมภาษณ์ พระมหาเถรียงไกร อหิสโก, เจ้าคณะอำเภอเวียงสา, วัดบุญยืน, ๗ มกราคม ๒๕๕๘.

กันไปกราบไหว้บูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นจำนวนมากโดยเฉพาะที่พุทธคยา ประเทศอินเดีย พระศรีมหาโพธิ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ผศ.ศรี แนวรงค์^๗ กล่าวว่า ต้น พระศรีมหาโพธิ์ถือกันว่าเป็นต้นไม้ที่สำคัญที่เป็นเอกลักษณ์ หรือเป็นสัญลักษณ์ทางพระศาสนา สอดคล้องกับ ดร.สายันต์ อินันใจ^๘ กับนายเกรียงศักดิ์ ฟองคำ^๙ ที่บอกว่า ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนาเพราะต้นพระศรีมหาโพธิ์นั้นเป็นต้นไม้ของการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญของชาวพุทธ อีกทั้งการปลูก และรักษาต้นพระศรีมหาโพธิ์ไว้ในทุกหนทุกแห่ง และมองเห็นได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ ที่สื่อถึงการเป็นสถานที่ที่ศักดิ์สิทธิ์ของชาวพุทธ ด้านของนายเกษม สิทธิ ก็บอกในทำนองเดียวกันที่ว่าต้นพระศรีมหาโพธิ์เปรียบเสมือนการเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าและถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับนายธวัชชัย สุธะเขียว^{๑๐} ที่บอกว่า ต้นพระศรีมหาโพธิ์นี้เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าของพระพุทธศาสนา และถือคติการให้ความเคารพบูชาต่อต้นพระศรีมหาโพธิ์ เห็นต้นโพธิ์แล้วนึกถึงพระพุทธเจ้าหรือพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้แล้วต้นพระศรีมหาโพธิ์ อยู่ตรงที่เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า เป็นตัวอย่างที่ดีแก่เทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย ดังนั้น ต้นพระศรีมหาโพธิ์ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งพระพุทธเจ้า และพุทธศาสนิกชนทุกฝ่ายจะทำแต่ความดีที่มีต่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาโดยทั่วกัน

ส่วนดร.สายันต์ อินันใจ^{๑๑} ได้กล่าวต่ออีกว่าวัดต่างๆได้ทำการธำรงรักษาไว้เป็นอย่างดี มีการล้อมรั้ว มีการบำรุงรักษากิ่งก้านไว้โดยไม่มีการตัดแต่งใดๆเลย รักษาสภาพ (กายภาพ) ไว้เป็นอย่างดี เพื่อให้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ได้มีอายุที่ยืนยาวที่สุด เปรียบเสมือนเป็นการรักษาอายุของพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคง สืบต่อกันอย่างยาวนานชั่วลูกชั่วหลานสืบไป

๓.๒.๒ คุณค่าที่มีต่อสัญลักษณ์ของประเทศอินเดีย

เนื่องด้วยประเทศอินเดียเป็นดินแดนพระพุทธภูมิ ต้นกำเนิดแห่งพระพุทธศาสนา สัญลักษณ์ใดๆ ที่บ่งบอกถึงพระพุทธศาสนา ก็เหมือนเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงประเทศอินเดียทางการประเทศอินเดียก็ได้ใช้สัญลักษณ์แห่งพระพุทธศาสนานี้ ได้แก่ ต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นสัญลักษณ์แทนประเทศอินเดีย โดยการมอบต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่เป็นหน่อพันธุ์จากพุทธคยา ในโอกาสที่ไปเยือนมิตรประเทศต่างๆ หรือในโอกาสที่ได้รับการมาเยือนของผู้คนมาหาประเทศอื่นๆ

^๗ สัมภาษณ์ ผศ.ศรี แนวรงค์, อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^๘ สัมภาษณ์ ดร.สายันต์ อินันใจ, อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่, ๑๑ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^๙ สัมภาษณ์ นายเกรียงศักดิ์ ฟองคำ, หัวหน้าภาควิชาพระพุทธศาสนา อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่, ๑๒ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๑๐} สัมภาษณ์ นายธวัชชัย สุธะเขียว, มัคคทายก วัดพระธาตุตอสะเก็ด, ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

^{๑๑} สัมภาษณ์ ดร.สายันต์ อินันใจ, อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่, ๑๑ ธันวาคม ๒๕๕๗.

๓.๓ คุณค่าต้นพระศรีมหาโพธิ์ในฐานะที่เป็นบ่อเกิดวัฒนธรรม

พุทธคยา (บาลี: พุทธคยา, อังกฤษ: Bodhi Gaya, Mahabodhi Temple, ฮินดี: बोधगया) คือคำเรียกกลุ่มพุทธสถานสำคัญใน อำเภอกุยา รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นพุทธสถานที่มีความสำคัญที่สุด ๑ ใน ๔ แห่ง ของชาวพุทธ เนื่องจากเป็นที่ตั้งของสถานที่ตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พุทธสังเวชนียสถานที่มีความสำคัญที่สุดของชาวพุทธทั่วโลก ปัจจุบันบริเวณพุทธศาสนสถานอันเป็นที่ตั้งของสถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธรูปเจ้า มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าวัดมหาโพธิ์ อยู่ในความดูแลของคณะกรรมการร่วม พุทธ-ฮินดู

พุทธคยาปัจจุบันตั้งอยู่ด้านตะวันตกของแม่น้ำเนรัญชรา ไกลจากฝั่งแม่น้ำประมาณ ๓๕๐ เมตร (นับจากพระแท่นวัชรอาสน์) พุทธคยามีสัญลักษณ์ที่สำคัญคือองค์เจดีย์สี่เหลี่ยมที่สูงใหญ่ โดยสูงถึง ๕๑ เมตร ฐานวัดโดยรอบได้ ๑๒๑.๒๙ เมตร ล้อมรอบด้วยโบราณวัตถุโบราณสถานสำคัญ เช่น ต้นพระศรีมหาโพธิ์ พระแท่นวัชรอาสน์ ที่ประทับตรัสรู้และอนิมิสเจดีย์ เป็นต้น ซึ่งนอกจากพุทธสถานโบราณแล้ว บริเวณโดยรอบพุทธคยายังเป็นที่ตั้งของวัดพุทธนานาชาติ รวมทั้งวัดไทย คือ วัดไทยพุทธคยา^{๑๒}

สำหรับชาวพุทธ พุทธคยา นับเป็นหนึ่งในจุดหมายปลายทางที่สำคัญที่สุดของนักแสวงบุญชาวพุทธทั่วโลกที่ต้องการมาสักการะสังเวชนียสถานสำคัญ ๑ ใน ๔ แห่งของพระพุทธศาสนา โดยในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ วัดมหาโพธิ์ (พุทธคยา) สถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธรูปเจ้า ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก ประเภทมรดกทางวัฒนธรรม ขององค์การยูเนสโก

พุทธคยา เป็นพุทธสังเวชนียสถานที่สำคัญที่สุด ๑ ใน ๔ สังเวชนียสถาน และถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดของชาวพุทธทั่วโลก เพราะเป็นจุดเริ่มต้นของพระพุทธศาสนา เป็นสถานที่เจ้าชายสิทธัตถะได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นเวลากว่าสองพันห้าร้อยปีที่สถานที่แห่งนี้เป็นศูนย์รวมของจุดหมายแสวงบุญของชาวพุทธ ผู้มีศรัทธาทั่วโลก ปัจจุบันพุทธคยามีชื่อเรียกอีกชื่อว่า วัดมหาโพธิ์ (อังกฤษ: Mahabodhi Temple) ตั้งอยู่ที่จังหวัดกุยา รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย ห่างจากริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ๓๕๐ เมตร อดีตตำบลที่ตั้งพุทธคยาชื่อว่า อรุเวลาเสนานิคม ปัจจุบันเพี้ยนมาเป็นอุเรล ในปัจจุบันพุทธคยาอยู่ในความดูแลของคณะกรรมการร่วม พุทธ-ฮินดู^{๑๒} และพุทธคยาได้รับการยกย่องจากองค์การยูเนสโก UNESCO ให้เป็นมรดกโลก ประเภทมรดกทางวัฒนธรรม เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๕

ปัจจุบันพุทธคยาได้รับการบูรณะและมีถาวรวัตถุที่สำคัญๆ ที่ชาวพุทธนิยมไปสักการะ คือ พระมหาโพธิเจดีย์ อนุสรณ์สถานแห่งการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีลักษณะเป็นเจดีย์ ๔ เหลี่ยม สูง ๑๗๐ ฟุต วัดโดยรอบฐานได้ ๑๒๑.๒๙ เมตร ภายในประดิษฐาน พระพุทธรูปเมตตา พระพุทธรูปที่รอดจากการถูกทำลายจากพระเจ้าศตางกา พระพุทธรูปองค์นี้เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยแบบศิลปะปาละ เป็นที่เคารพศรัทธาของชาวพุทธทั่วโลก พระแท่นวัชรอาสน์ แปลว่าพระแท่นมหาบุรุษใจเพชร สร้างด้วยวัสดุหินทรายเป็นรูปหัวเพชรสี่เหลี่ยม กว้าง ๔.๑๐ นิ้ว ๗.๖ นิ้ว หนา ๕ นิ้ว ครึ่ง ประดิษฐานอยู่ภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ เป็นพระแท่นจำลองขึ้นทับพระแท่นเดิมเพื่อเป็นหลักฐานยืนยันว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ ณ จุดนี้ ปัจจุบัน ประชาชนและรัฐบาลประเทศศรี

^{๑๒} วิกิพีเดีย, สารานุกรม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://th.wikipedia.org>[๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๗].

ลังกาได้อุทิศสร้างกำแพงแก้ว ทำด้วยทองคำแท้ ประดิษฐานรอบต้นพระศรีมหาโพธิ์และพระแท่น
วัชรอาสน์ และนอกจากนี้ บริเวณพุทธคยาและโดยรอบยังมีสถานที่สำคัญมากมาย เช่น กลุ่มพระ
เจดีย์เสวยวิมุตติสุข สระมุจลินทร์ บ้านนางสุชาดา ถ้ำดงคสิริ (สถานที่เจ้าชายสิทธัตถะบำเพ็ญทุกร
กิริยา) วัดพุทธนานาชาติ เป็นต้น

ต่อมาชาวพุทธทั่วโลกจึงได้ร่วมเสนอขอให้พุทธคยาได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก
จนในที่สุดในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ที่ประชุมคณะกรรมการมรดกโลกจึงได้พิจารณาให้พุทธคยาเป็นมรดก
โลกด้วยข้อกำหนดและหลักเกณฑ์ในการพิจารณา ดังนี้

๑. เป็นตัวแทนซึ่งแสดงผลงานชิ้นเอกที่จัดทำขึ้นด้วยการสร้างสรรค์อันฉลาด
๒. เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลยิ่ง ผลักดันให้เกิดการพัฒนาสืบต่อมาในด้านการออกแบบทาง
สถาปัตยกรรม อนุสรณ์สถาน ประติมากรรม สวนและภูมิทัศน์ ตลอดจนการพัฒนาศิลปกรรม
ที่เกี่ยวข้อง หรือการพัฒนาการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ซึ่งได้เกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง หรือบนพื้นที่
ใดๆ ของโลกซึ่งทรงไว้ซึ่งวัฒนธรรม
๓. เป็นสิ่งที่ยืนยันถึงหลักฐานของวัฒนธรรมหรืออารยธรรมที่ปรากฏให้เห็นอยู่
ในปัจจุบันหรือว่าที่สาบสูญไปแล้ว
๔. เป็นตัวอย่างอันโดดเด่นของประเภทของสิ่งก่อสร้างอันเป็นตัวแทนของการพัฒนา
ทางด้านวัฒนธรรม สังคม ศิลปกรรม วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี อุตสาหกรรม ในประวัติศาสตร์ของ
มนุษยชาติ
๕. มีความคิด และความเชื่อที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเหตุการณ์ หรือมีความโดดเด่น
ในประวัติศาสตร์

ปัจจุบัน พุทธคยาเป็นหนึ่งในจุดหมายปลายทางที่สำคัญที่สุดของนักแสวงบุญชาวพุทธ
ทั่วโลก และมีผู้แสวงบุญนับล้านคนไปนมัสการมหาพุทธสถานแห่งนี้ ในฐานะเป็นสังเวชนียสถานที่
ศักดิ์สิทธิ์สำคัญที่สุดของชาวพุทธ สถานที่ ๆ เป็นจุดเริ่มต้นแห่งพระพุทธศาสนา สถานที่ตรัสรู้ พระ
อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแห่งองค์สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า พระบรมมหาศาสดาของ
ชาวพุทธทั้งหมด

ส่วนท่านพระปลัดประจวบ วุฑฒิจาริ^{๑๓} กล่าวถึงต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับ
ทางด้านวัฒนธรรมว่า การที่ชาวพุทธได้อยู่ต่อหน้าต้นพระศรีมหาโพธิ์ จะมีความรู้สึกเหมือนหนึ่งว่าได้
อยู่ต่อหน้าพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า ทำให้เกิดความเคารพยำเกรง ไม่กล้าประพฤตินิสัยที่ไม่ดี
ที่ไม่เหมาะสม เพราะทำให้เกิดความเกรงกลัวต่อบาป สอดคล้องกับท่านพระมหาธีรราชู ธีรราชู^{๑๔}
ที่บอกว่า ในคัมภีร์ล้านนาปรากฏว่าได้มีการห้ามตัดต้นพระศรีมหาโพธิ์ เพราะเป็นเสมือนหนึ่งการ
ทำลายพระพุทธศาสนา

^{๑๓} สัมภาษณ์ พระปลัดประจวบ วุฑฒิจาริ, เลขานุการเจ้าคณะอำเภอศอยสะเก็ด วัดพระธาตุศอย
สะเก็ด ๑๔ มกราคม ๒๕๕๘.

^{๑๔} สัมภาษณ์ พระมหาธีรราชู ธีรราชู, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุศอยสะเก็ด
วัดพระธาตุศอยสะเก็ด, ๑๑ ธันวาคม ๒๕๕๗.

ด้านของดร.สายัณห์ อินันนใจ^{๑๕} บอกว่า วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับต้นศรีมหาโพธิ์ เช่น การแต่งกายที่ถูกต้อง ตามความเหมาะสมในการไปสักการบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งจะมีเอกลักษณ์ตามแต่ละท้องถิ่นที่มีความสวยงาม จึงถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า การบูชาต่อสิ่งที่ควรบูชาได้อย่างเหมาะสม ไม่มีการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ด้านของนายธวัชชัย สุธะเขียว^{๑๖} บอกว่ามีการบูชาโดยใช้ดอกบัวถวาย ถวายพวงมาลัย ใช้ผ้าแพรห่ม ใช้ไม้ค้ำกิ่งโพธิ์ หรือต้นโพธิ์ ถือตามคติที่ว่าเป็นการค้ำจุนพระพุทธศาสนา ใช้น้ำนมสดรดบำรุงต้นพระศรีมหาโพธิ์ให้เจริญงอกงาม เป็นคติที่ถือว่าเป็นการทำนุบำรุงพุทธศาสนา ส่วนนายเกษม สิทธิ กล่าวว่า การกราบไหว้บูชาของผู้คนทั่วไปเปรียบต้นพระศรีมหาโพธิ์เหมือนกับพระพุทธรูป ทำให้ไม่มีใครกล้าตัดและทำลาย เพราะจะเป็นการทำบาป ทำให้ไม่เป็นมงคลทั้งต่อชีวิต และครอบครัว

นอกจากนี้แล้วดร.สายัณห์ อินันนใจ^{๑๗} ได้กล่าวต่ออีกว่า การนำของหอม ธูปเทียน หรืออาหารที่ปรุงสุกแล้วเท่านั้นไปบูชา สอดคล้องกับผ.ศ.ศรี แนวรงค์ ที่บอกว่า ประชาชนชาวพุทธ จะนิยมนำน้ำอบน้ำหอม พร้อมด้วยดอกไม้ ธูปเทียนบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์ เป็นที่เคารพบูชา เปรียบเสมือนว่าพระพุทธรูปทรงประทับอยู่ คือ ถือว่าเป็นวัฒนธรรมอันดีงามของชาวพุทธ ส่วนนายเกรียงศักดิ์ พองคำ^{๑๘} บอกว่า ด้านวัฒนธรรมนั้นเป็นการแสดงออกถึงความเคารพบูชา เพราะว่าต้นพระศรีมหาโพธิ์ถือว่าเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า หรือที่เรียกว่าอุทเทสิกเจดีย์ และในฐานะที่เป็นสหชาติหรือเกิดร่วมกับพระพุทธเจ้า

ด้านของเผ่าทอง ทองเจือ ได้กล่าวไว้ว่า ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระองค์ทรงปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ไว้ที่วัดบวรนิเวศวิหารในบริเวณที่เรียกกันว่า “โพธิฆระ” จนมาถึงรัชกาลที่ ๙ ปรากฏว่าต้นพระศรีมหาโพธิ์ต้นนั้นได้เกิดโรค และทรุดโทรมลงในที่สุดจนต้องถูกตัดทิ้งในวันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๕๒๕ (ปีที่มีการเฉลิมฉลองกรุงเทพฯ ๒๐๐ ปี) และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงปลูกแทนต้นเดิมและเจริญงอกงามจนถึงทุกวันนี้^{๑๙}

๓.๔ คุณค่าต้นพระศรีมหาโพธิ์ในฐานะที่เป็นบ่อเกิดประเพณี

สำหรับชาวล้านนาที่มีความเชื่ออีกว่า ต้นโพธิ์เป็นไม้ศักดิ์สิทธิ์ช่วยขจัดความทุกข์ได้ จึงมีประเพณีถวายไม้ค้ำโพธิ์ และเครื่องประกอบพิธีกรรมใต้ต้นโพธิ์ โดยผูกคดกับความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งไม่ใช่ความหมายเดิมของการบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์ตามคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา

^{๑๕} สัมภาษณ์ ดร.สายัณห์ อินันนใจ, อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่, ๑๑ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๑๖} สัมภาษณ์ ธวัชชัย สุธะเขียว, มัคทายกวัดพระธาตุดอยสะเก็ด, ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

^{๑๗} อ้างแล้ว, สัมภาษณ์ ดร.สายัณห์ อินันนใจ, ๑๑ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๑๘} สัมภาษณ์ นายเกรียงศักดิ์ พองคำ, หัวหน้าภาควิชาพระพุทธศาสนา อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่, ๑๒ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๑๙} เผ่าทอง ทองเจือ, พระศรีมหาโพธิ์จากชมพูทวีปสู่สุวรรณภูมิ, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖๘.

๓.๔.๑ ประเพณีการค้ำตันพระศรีมหาโพธิ์

“ประเพณีบางแห่งในเวลาตรุษสงกรานต์ มักจะนำไม้มาค้ำกิ่งโพธิ์ ชาวรามัญถือกันว่า จะทำให้มีอายุยืน ทางเชียงใหม่ก็เคยได้ยินมาว่าคนเฒ่าคนแก่นิยมทำเหมือนกัน นอกจากนี้เขายังมีการเอาผ้าเหลืองมาห่มโพธิ์อีกด้วย ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก็เห็นจะโปรดให้ทำอยู่ เพราะมีปรากฏในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันว่า “ไม้ค้ำโพธิ์” ๒๖ ท่อน ได้ไปค้ำวัดบวรนิเวศ ๔ วัดราชประดิษฐ ๔ วัดเทพศิรินทร์ ๔ วัดบรมนิวาส ๒ วัดราชาธิวาส ๒ วัดพระเชตุพน ๒ วัดอรุณ ๒ วัดราชโอรส ๒ วัดประทุมวัน ๔”

เรื่องเอาไม้มาค้ำโพธิ์นี้ เท่าที่พบหลักฐานได้มีการกล่าวถึงเรื่องที่เก่าขึ้นไปอีกนั้นก็คือ ในพระราชพิธีจักรพรรดิราชาธิราช ในรัชกาลที่ ๑ ได้กล่าวไว้ว่า “๘ ตำรวจทำไม้ค้ำพระศรีมหาโพธิ์ใหญ่ ไม้แก่นยาว ๑๐ ศอก ๘ ต้น ทำไม้ค้ำพระศรีมหาโพธิ์ด้วยไม้ไผ่ชัวยาว ๗ ศอก ๑๐๐ ต้น รวม ๑๐๘ ต้น ทาดินสีทอง เบิกผ้าขาวหุ้มปลายเสาทุกต้น ใส่เบี้ยต้นละ ๑๐๐ เบี้ย เสร็จการพระราชพิธีแล้วเอาไปค้ำพระศรีมหาโพธิ์ในพระอาราม”^{๒๐}

เมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ (พระราชธิดาองค์ที่ ๕ ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก) ทรงพระประสูติ ก็ได้มีการค้ำโพธิ์เหมือนกัน ดังที่มีปรากฏในพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความตอนหนึ่งว่า “ไม้ค้ำโพธิ์ปรากฏว่าเท่าพระชนมพรรษาท่อนหนึ่งยาว ๘ ศอก ทาดินสีทอง กรอกเบี้ย นำผ้าขาวไปหุ้มแล้วนำไปค้ำพระศรีมหาโพธิ์ทีเดียว” เห็นได้ว่าไม้ค้ำโพธิ์นั้นต้องตกแต่งดินสีทอง หุ้มผ้าขาว และข้อสำคัญก็คือกรอกเบี้ยไว้ข้างในด้วย ธรรมเนียมค้ำกิ่งโพธิ์นี้ปรากฏว่าชาวรามัญเขาก็ถือเป็นประเพณีอย่างหนึ่งซึ่งมักจะทำในเทศกาลสงกรานต์ ประชาชนได้เข้าร่วมขบวนแห่ไม้ค้ำโพธิ์กันอย่างเนืองแน่น

ไม้ที่จะนำไปค้ำนั้นต้องปิดกระดาศสี ทาขม้นอย่างสวยงาม การค้ำโพธิ์ตามความเข้าใจของคนโบราณนั้นเข้าใจกันว่าค้ำแล้วอายุจะยืน การที่เอาไม้ค้ำกิ่งโพธิ์นั้น ก็เพื่อจะไม่ให้กิ่งโพธิ์ซึ่งเป็นไม้ที่เปราะ มีกิ่งก้านแผ่สาขาใหญ่ขึ้น ยิ่งกว่านั้นยังทำให้หักลงมาเป็นอันตรายต่อผู้คนที่ผ่านไปผ่านมาบริเวณใต้ต้นโพธิ์ด้วย บางท่านก็ตีความหมายไปอีกทางหนึ่งว่าการค้ำโพธิ์หมายความว่า เป็นพิธีผดุงความรู้ เพราะการศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นของมนุษย์อย่างหนึ่ง และคำว่าโพธิพุทฺธ แปลว่า ความรู้ ฉะนั้น การค้ำโพธิ์ก็คือ การผดุงความรู้ความศึกษานั้นเอง ส่วนมากมักจะเข้าใจว่าเป็นการทำเพื่อให้อายุยืนมากกว่าอย่างอื่น

โพธิ์นี้เป็นสิ่งที่สำคัญมาก เมื่อมีการเผาศพมักจะเอาเถาเถาที่เผาศพนั้นๆ แล้วนำเอาไปฝากไว้ที่โคนต้นโพธิ์ จึงคล้ายกับการเก็บกระดูก และเพราะถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อันจะคุ้มกันภัยอันตรายต่างๆได้ แต่ไม่นิยมปลูกในบ้าน เพราะเป็นต้นไม้ใหญ่เหมาะที่จะอยู่ในวัดหรือสถานที่สำคัญๆ เท่านั้น^{๒๑}

ส่วนเผ่าทอง ทองเจือ บอกว่า ประเพณีบูชาต้นโพธิ์ที่มีมาตั้งแต่อยุธยาสมัย พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศนั้น มีสมณะทูตได้นำเอาต้นโพธิ์มาปลูกที่วัดระฆังจำนวน ๖ นอ เมื่อปลูกเสร็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้สมโภชวัดและต้นโพธิ์ขึ้น และเปลี่ยนนามของวัดระฆังเป็นวัดวรโพธิ์ (ในจังหวัด

^{๒๐} อัครพงษ์ คำคุณ, โพธิ์ : เรื่องที่เรายังไม่รู้ ใน พระศรีมหาโพธิ์จากชมพูทวีปสู่สุวรรณภูมิ, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโตโยต้าแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๙.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๐.

พระนครศรีอยุธยาทุกวันนี้) ในรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ ๑ ขึ้นครองราชย์ได้มีครั้งหนึ่งที่พระองค์ทรงโปรดฯ ให้มีการจัดพระราชพิธีถวายไม้ค้ำโพธิ์ในรัชสมัยของพระองค์ด้วย^{๒๒}

ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทุกภาคของประเทศไทยมีประเพณีการถวายไม้ค้ำโพธิ์ แต่ก็เริ่มหายไปจากภาคกลาง ภาคใต้ และอีสาน จนเหลือส่วนที่มีประเพณีนี้มากที่สุด ในภาคเหนือ จนเราอาจคิดไปว่าเป็นประเพณีของภาคเหนือเพียงแห่งเดียวเท่านั้น ในจดหมายเหตุรายวันของรัชกาลที่ ๑ ที่บันทึกว่ารัชกาลที่ ๑ ทรงรู้สีกว่าดวงพระชะตาตกต่ำมีความไม่สบายพระวรกาย ไม่สบายพระราชหฤทัย พระองค์ทรงโปรดให้โหรพราหมณ์เข้ามาทำนาย และ ได้กราบถวายบังคมทูล ให้จัดพระราชพิธีถวายไม้ค้ำโพธิ์ขึ้น โดยทรงโปรดฯ ให้มีการถวายไม้ค้ำโพธิ์จำนวนทั้งหมด ๑๐๘ ไม้ เศษหนึ่งจะต้องขึ้นรูปไปจับคู่ต่อเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญเติบโต ความสืบเนื่อง ความสืบทอดที่ไม่สิ้นสุด เลข ๑๐๘ เป็นเลขมงคลทั้งในฮินดู และพุทธ ๑๐๘ ซึ่งเท่ากับหนึ่งบวกกับศูนย์ แล้วบวกแปดเท่ากับเก้า เป็นเลขคี่ในทางพุทธและฮินดู และในทาง Southeast Asia ถือว่าเป็นเลขมงคล เพราะเลขคู่จับคู่กับเลขคี่นั้น เท่ากับว่าจะมีเศษ ๑ เสมอ เศษ ๑ จะต้องขึ้นรูปไปจับคู่ต่อเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญเติบโต ความสืบเนื่อง ความสืบทอดที่ไม่มีที่สิ้นสุด เช่น ในงานมงคล นิยมนิมนต์พระจำนวนคี่ คือ ๕, ๗, ๙

ประเพณีค้ำต้นพระศรีมหาโพธิ์เคยมีปรากฏเป็นหลักฐานในสมัยรัชกาลที่ ๑ โดยการใช้ไม้ไผ่ฤาษี ๑๐๘ ต้น ทาดินสอพอง กรอกเบียร์ไว้ภายใน เอาผ้าขาวผูกปลายต้นแล้วนำไปค้ำต้นพระศรีมหาโพธิ์

รัชกาลที่ ๑ โปรดฯ ให้คัดเลือกไม้แก่นแปดต้น ไม้ไผ่สีสุกหนึ่งร้อยต้นเท่ากับหนึ่งร้อยแปดต้น ทาดินสอพอง และหุ้มผ้าขาวที่ปลาย และที่ต้นไผ่จะใส่เบียร์กระบอกละ ๑๐๐ เบียร์ ถวายเป็นพุทธบูชา และพระองค์ทรงโปรดฯ ให้ไปค้ำที่วัดโพธิ์ (วัดพระเชตุพนฯ) แทนต้นเดิมที่ตายแล้วเพราะในรัชกาลที่ ๔ ทรงพระกรุณาโปรดฯ เกล้า ให้รัชกาลที่ ๕ เพาะเมล็ดต้นโพธิ์^{๒๓}

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก็ได้มีการเอาผ้าเหลืองห่มต้นพระศรีมหาโพธิ์ และได้มีการไปค้ำ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่วัดบวรนิเวศ วัดราชประดิษฐ์ วัดเทพศิรินทร์ วัดบรมนิเวศ วัดราชาธิวาส วัดพระเชตุพน วัดอรุณราชวราราม วัดราชโอรส และวัดประทุมวัน เพื่อแก้เคล็ดที่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอกรมหลวงศรีสุนทรเทพ พระราชธิดาของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระประชวร

ส่วนชาวยุโรปซึ่งสนใจในการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีในการค้ำยันต้น พระศรีมหาโพธิ์ก็จะทำการค้ำยันกันในช่วงของเทศกาลสงกรานต์ ที่ส่วนใหญ่แล้วจะหาไม้ด้วยขมิ้น และปิดด้วยกระดาษสี

ความเชื่อที่เกี่ยวกับการค้ำยัน และทำพิธีแห่ต้นพระศรีมหาโพธิ์ เป็นประเพณีที่น่าค้นหาที่เป็นไม้มงคลไปค้ำต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ง่ามลงในวัด ซึ่งเชื่อกันว่าถ้าทำแล้วจะทำให้มีอายุยืนยาว และอีกประเพณีหนึ่ง คือ ประเพณีค้ำโพธิ์ค้ำไทร ซึ่งเป็นการบอกรุกขเทวดาที่ดูแลอยู่ให้ช่วยมารักษาผู้ที่เจ็บป่วย ส่วนในทางศาสนาพุทธนั้นเชื่อว่าต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นไม้มงคล เป็นต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ จึงมีความศักดิ์สิทธิ์มาก

^{๒๒} เฝ้าทอง ทองเจือ, พระศรีมหาโพธิ์จากชมพูทวีปสู่สุวรรณภูมิ, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโตโยต้าแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖๖.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๖.

วันพญาวันซึ่งเป็นวันที่ ๓ ของประเพณีปีใหม่เมือง ถือเป็นวันเถลิงศก เปลี่ยนศักราช เริ่มต้นปีใหม่ ที่วันนี้เป็นวันที่ได้ทำการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปถึงญาติผู้ล่วงลับ เรียกว่า “ทานขันข้าว” บางแห่งเรียก “ทานกัระข้าว” หลังจากนั้นนำตุ่มมาปักบนเจดีย์ทราย ทำพิธีเวนทานเจดีย์ทราย ถวายช่อตุงปีใหม่ และฟังเทศนาธรรมอันสงสืปีใหม่ ในช่วงบ่ายจะเป็นการโปรดนํ้าดำหัว เพื่อขอขมาคนเฒ่าคนแก่ พ่อ แม่ ครูบาอาจารย์ ไปสรงนํ้าพระพุทธรูป พระเจดีย์ นอกจากนี้ยังนิยมเริ่มต้นเรียน ศาสตร์ศิลป์ต่างๆเช่น มนต์คาถา สักยันต์ หรือทำพิธีสืบชะตา ขึ้นบ้านใหม่ ไหว้ครูและในหลายพื้นที่ ยังมีกิจกรรมแห่ไม้ค้ำศรีหรือไม้ค้ำโพธิ์ (ออกเสียงว่าสะหลี) โดยชาวล้านนามีความเชื่อว่าการนำไม้ค้ำโพธิ์ไปถวายวัดเพื่อสืบต่ออายุพระศาสนาให้เจริญยั่งยืนนาน และค้าชุดหุนหูนชีวิตผู้ถวายให้ได้มีแต่ความเจริญรุ่งเรือง พบแต่ความสุข มีอายุยืนยาว ทั้งนี้ไม้ค้ำศรีจะทำเป็นไม้ง่าม อาจทำมาจากไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้ฉำฉาหรือไม้เนื้อแข็งอื่นๆ ทำการแกะสลักอย่างสวยงาม จะมีกรวยดอกไม้ ฐูปเทียน และกระบอกไม้ไผ่หรือไม้ไผ่บรรจุนํ้า และทรายผูกติดไปกับไม้ง่ามด้วย ตรงบริเวณง่ามของไม้จะมีหมอนรองไว้ด้วย

การทานไม้ค้ำศรีนี้เชื่อว่าจะช่วยหนุนค้ำจุนพระพุทธศาสนาให้อยู่นานยาว ตลอดห้าพันพระวัสสา โดยถือคติที่ว่า

๑. เพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการค้าชูพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวต่อไปสอดคล้องกับหนังสือพิมพ์ธุรกิจแพร่ที่บอกว่าเป็นการค้าชูพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง และเป็นประเพณีอันเก่าแก่ของชาวล้านนา

๒. เพื่อเป็นการสืบชะตา ค้าอายุตัวเอง และเสริมสิริมงคลในวันขึ้นปีใหม่

ในบางวัดที่มีต้นโพธิ์ใหญ่ แผ่กิ่งก้านสาขามากมาย ก็เลยถือโอกาสนี้ใช้ไม้ค้ำโพธิ์ยึดค้ำกิ่งก้านสาขาไว้ไม่ให้โน้มลงมา อันอาจจะทำให้กิ่งโพธิ์หักลงมาได้ และมีความสอดคล้องกับชาลววิทย์ เกษตรศิริที่บอกว่า การค้าต้นพระศรีมหาโพธิ์จะช่วยให้ต้นพระศรีมหาโพธิ์กิ่งไม้เปราะ และเติบโตแข็งแรงต่อไป^{๒๔}

ต้นไม้ศรีหรือต้นโพธิ์ คือ ต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประทับ และอาศัยร่มเงาในคืนที่พระองค์ทรงพิจารณาสภาวะธรรม และก่อนที่พระองค์จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จากหนังสือสังขยาโลกได้กล่าวถึงตำนานการค้าโพธิ์ว่า ในอดีตมีพระภิกษุรูปหนึ่งออกธุดงค์ในป่าลึก ในระหว่างทางเห็นต้นไม้ที่ต้นแห้งตายอยู่ต้นหนึ่งซึ่งมีลำต้นสวยงามมาก จึงมีความคิดว่าจะนำต้นไม้นี้กลับไปยังวัดที่จำพรรษาอยู่ แต่ก็ได้มรณภาพไปเสียก่อน ด้วยเหตุนี้จิตของท่านจึงผูกพันอยู่กับต้นไม้นี้ ต่อมาจึงไปเกิดเป็นตุ๊กแกอาศัยอยู่ในโพรงไม้ และตุ๊กแกได้ไปตลใจให้ชาวบ้านได้รู้ว่าท่านเกิดเป็นตุ๊กแก และขอให้ชาวบ้านช่วยให้ท่านพ้นทุกข์ โดยการนำเอาต้นไม้นี้ไปค้าต้นโพธิ์ที่วัด ทำให้ตุ๊กแกได้พ้นจากความทุกข์ และได้ไปเกิดเป็นมนุษย์ในภพต่อมา ด้วยความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และตามตำนานที่ได้กล่าวมานี้ ต้นโพธิ์จึงเป็นต้นไม้ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ห้ามตัดฟันโดยเด็ดขาด และมีข้อห้ามตัดไม้ศรีตามที่ปรากฏในความเชื่อเรื่อง “ขีด” (หมายถึง การกระทำในสิ่งที่ขัดต่อหลักความเชื่อ หรือความมีทัศนคติในทางจารีต ประเพณี วัฒนธรรม ที่ชนรุ่นก่อนๆได้ยึดถือ และปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างยาวนาน หรือเมื่อได้มีการประพจน์ ปฏิบัติแล้วจะทำให้เป็นสิ่งที่

^{๒๔} ชาลววิทย์ เกษตรศิริ, พระศรีมหาโพธิ์จากชมพูทวีปสู่สุวรรณภูมิ, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโตโยต้าแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๖), หน้า ๔๔.

ไม่ดีไม่งาม ไม่เหมาะ ไม่ควรเหมือนกับที่ได้มีการกระทำมาแต่ในอดีตที่ผ่านมา) เรียกว่า “รานศรี” นอกจากนี้แล้วชาวล้านน่ายังนิยมนำไม้ค้ำ (ขุดเล็ก) สะพานเงิน สะพานคำ จากกพิธีสืบชะตามาวางไว้บนค่าคบของต้นโพธิ์ เพราะมีความเชื่อว่าจะทำให้มีอายุยืนยาว

ประเพณีถวายไม้ค้ำโพธิ์เป็นการนำไม้งามมาค้ำที่ต้นพระศรีมหาโพธิ์ภายในวัดและได้มีการจัดขึ้นในวันที่ ๑๕ เมษายนหรือวันพญาวันของชาวล้านนา โดยมีการตกแต่งไม้ค้ำโพธิ์ไว้อย่างสวยงาม และบางพื้นที่จัดพิธีแห่อย่างใหญ่โต โดยการเชื่อมโยงของการนำไม้ค้ำต้นพระศรีมหาโพธิ์ไปถวายวัดจะช่วยค้ำหนุนให้ชีวิตของผู้ถวายได้พบแต่ความสุข ความเจริญ มีอายุมั่นคงยืนยาว หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นการคำชูพระพุทธศาสนาให้เจริญ มีความยั่งยืนยาวนานในขบวนแห่จะมีการประโคมโหมแห่ด้วยเครื่องแห่พื้นเมือง เช่น แห่กลองมอชิง แห่กลองปู้แจ้ แห่กลองสั่งหม่อง และในขบวนแห่จะมีพ่อบ้านแม่บ้านถือช่อ(ธงสามเหลี่ยม) หมากส้ม หมากเบ็ง ต้นผึ้ง ต้นเทียน หาบหรืออุ้มสรวง (ชันน้ำใบใหญ่)บรรจุน้ำขมิ้น ส้มป่อย น้ำสุคันโททะกะ น้ำอบน้ำหอมซึ่งเป็นเครื่องสักการะ ส่วนคนเฒ่าคนแก่ผู้ชายจะตบมะผาบวาดลายเชิงอวดกัน บางท่านก็ฟ้อนดาบ ส่วนไม้ค้ำก็จะทำการหามแห่หรือตกแต่งไว้บนรถให้ดูสวยงาม พอขบวนถึงวัดก็จะนำไม้ค้ำโพธิ์ขึ้นค้ำ โดยชายหนุ่มที่มีความแข็งแรงจะช่วยกันดึงไม้ค้ำขึ้นค้ำต้นโพธิ์ เพราะไม้ค้ำแต่ละต้นนั้นใหญ่มาก พอค้ำเสร็จก็จะนิมนต์พระสงฆ์มารับการถวายไม้ค้ำโพธิ์ จะมีการรดน้ำส้มป่อยไปที่ตัวไม้ค้ำเพื่อขอขมาครวทาน และรับพรจากพระสงฆ์เป็นอันเสร็จพิธี

ไม้ค้ำแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑. ไม้ค้ำทั่วไปหรือเรียกว่าไม้ค้ำน้อย หาซื้อได้ตามท้องตลาดทั่วไปหรือทำเองโดยนำกิ่งไม้ยาวประมาณ ๑ วาขึ้นไปมาปอกเปลือก โดยอาจนำผงขมิ้นมาผสมน้ำแล้วทาตามกิ่งไม้ค้ำให้เป็นสีเหลืองเพื่อความสวยงาม และเวลานำไปตานที่วัดจะนำไปตอมมามัดรองที่โคนกิ่ง

๒. ไม้ค้ำหลวงเป็นไม้ค้ำอันใหญ่ขนาดเสาบ้านโดยจะมีประเพณีแห่ไม้ค้ำ เช่น การแห่ไม้ค้ำของชาว อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ เป็นต้น ซึ่งเป็นประเพณีที่จัดอย่างใหญ่โต

ในบางวัดมีต้นโพธิ์ใหญ่กิ่งก้านสาขามากมาย ได้ใช้โอกาสนี้ทำไม้ค้ำโพธิ์เพื่อยึดค้ำกิ่งก้านสาขาไว้ไม่ให้โน้มลงมาจนกิ่งหักได้

การคำโพธิ์ทางเหนือ-อีสาน คำในหลายโอกาส เช่น พิธีสืบชะตา ขึ้นปีใหม่ มีการถวายไม้ค้ำ สะหลี นิยมใช้ไม้ยอ ไม้คูณ การถวายกิ่งยอซึ่งเป็นยาเชื่อว่าเป็นการจะได้ยาไว้ใช้ในชาติหน้า กิ่งคูณทำให้ชีวิตมีแต่สิ่งที่ดีงาม คุณทวี

การถวายไม้ค้ำสะหลีมี ๔ ขนาดใหญ่ที่สุดเท่ากับขนาดของกำมือของผู้ถวายหรือจะสองกำมือ ก็ได้ ยาว ๒ วา ขนาดต่อมา คือ ก่าย่อมลงยาวแค่หัวเดียว ขนาดที่สามกำเล็ก ขนาดที่สี่มีความยาวแค่ศอกเดียว ใหญ่แค่หัวแม่มือของผู้ถวาย กำสองมียาวสองวาถวายสามต้น สองมือกำหนึ่งถวายสามต้น กำเดียวยาวหนึ่งวาทวายหกต้น กำเดียวหนึ่งวาทวายเก้าต้น หัวแม่มียาวศอกเดียวถวายหนึ่งร้อยแปดต้น

การตัดไม้ถวาย จะทำพิธีขจัดล้างให้สะอาดด้วยน้ำส้มป่อย แล้วก็ปะแป้งด้วยดินสอพอง น้ำหอมรด ทำสวดดอก (กรวยดอกไม้) ใส่ดอกไม้อ้อ ข้าวตอก เทียนไม้ใส่รูป ใส่หมากคำหนึ่ง พลุคำหนึ่ง ข้าวเหนียวหน่อหนึ่ง มัดด้วยผ้าขาวที่ปลายไม้เพื่อเป็นการขอขมาไม้ คือ ขอขมารุกขเทวดาที่เราจำเป็นต้องตัดไม้นั้นก็เพื่อนำไปค้ำโพธิ์ มีการแห่กิ่งไม้ไปถวายวัด ฝ่ายหมู่บ้านจะมีการทอผ้าขาวและ

นำผ้าขาวมาเป็นหมอนเล็กๆ และนำไปแห่ด้วย นำหมอนโปรงที่ไม่เพื่อไม่ให้มีง่ามทำอันตรายต่อกิ่งโพธิ์ เป็นการแสดงถึงระบบอาวุโสอย่างหนึ่ง สุดท้ายมีการเขียนชื่อผู้ศรัทธาถวาย และกล่าวคำว่า นิพพาน ปัจฉโย โหตุ ให้เป็นปัจจัยไปสู่นิพพาน^{๒๕}

ประเพณีไม้ค้ำต้นศรีมหาโพธิ์มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างช้านาน โดยมีพื้นฐานมาจากความเชื่อในพระพุทธศาสนาผสมผสานกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ ในด้านโหราศาสตร์นั้น พื้นฐานเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดรูปแบบพิธีกรรมต่างๆที่แสดงออกในรูปของประเพณี ความเชื่อในประเพณีไม้ค้ำต้นศรีมหาโพธิ์นั้นมีอยู่ ๓ ประการด้วยกัน คือ ประการแรกเชื่อว่าเป็นการค้ำจุนพระพุทธศาสนา ประการที่สองเชื่อว่าเป็นส่วนหนึ่งของพิธีสืบชะตา เป็นการค้ำชีวิตให้ยั่งยืน ประการสุดท้ายเชื่อว่าเป็นการค้ำยันต้นโพธิ์ไม่ให้หักหรือล้ม ทำให้ดูเป็นระเบียบ เรียบร้อย สวยงาม ส่วนความรู้เกี่ยวกับปรัชญาที่ได้รับนั้นก็คือ การตรัสรู้ในองค์อริยสัจ ๔ ของพระพุทธเจ้า และองค์ธรรมะต่างๆของพระองค์ เช่น เรื่องอานิสงส์ผลบุญ เป้าหมายของชีวิต หลักของกรรมและไตรลักษณ์ กิจกรรมในประเพณีไม้ค้ำต้นศรีมหาโพธิ์ในส่วนของการเล่นการเลื้อยววดูกการทำให้ไม้ค้ำนั้นจะใช้ไม้ที่หาได้ง่าย และมีรูปร่างสวยงาม โดยนำฤกษ์ยามที่เกี่ยวกับพิธีมงคลมาใช้ในกิจกรรมด้วย ส่วนลักษณะของไม้ค้ำนั้น โดยทั่วไปจะเป็นเสาเรียวยาว มีง่ามตรงส่วนปลาย และมีการประดับตกแต่งลวดลายอย่างสวยงามสวยงาม สำหรับขั้นตอนพิธีกรรมนั้นเริ่มจากขั้นตอนการเตรียมวัสดุ การประดับตกแต่ง เตรียมรถหรือเกวียนที่ใช้บรรทุกไม้ค้ำ และเครื่องไทยทานต่างๆ โดยเตรียมรูปแบบขบวนพิธีให้เป็นขั้นตอนสุดท้าย ส่วนการประกอบพิธีนั้นเมื่อขบวนแห่มาถึงที่วัดก็จะนำไม้ค้ำไปค้ำต้นศรีมหาโพธิ์ หลังจากนั้นก็จะนำปัจจัยไทยทานไปถวายพระสงฆ์ กล่าวถวาย และรับศีลจากพระเป็นอันเสร็จพิธี ประโยชน์ของประเพณีไม้ค้ำต้นศรีมหาโพธิ์มีสามประการด้วยกัน ได้แก่ ประโยชน์ต่อบุคคล คือ ทำให้รู้สึกสบายใจเมื่อได้ทำบุญ ประโยชน์ต่อสังคม คือ การสร้างความสามัคคี ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน ทั้งยังสร้างความเชื่อมั่น ความศรัทธาในประเพณีและประโยชน์ต่อศาสนา คือ ทำให้การสืบทอดพระพุทธศาสนาดำรงอยู่ต่อไป เป็นที่นับถือของ คนทั่วไป และจะได้ใช้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต สำหรับการคงอยู่ และการเปลี่ยนแปลงนั้นพบว่า ประเพณีไม้ค้ำต้นศรีมหาโพธิ์ยังคงปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของพิธีกรรมในรูปแบบของพิธีคิด การจัดการ และการนำสิ่งบันเทิงเข้ามาสร้างความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงบางอย่างได้มีส่วนในการทำลายรูปแบบประเพณีเดิมที่เรียบง่าย และเต็มไปด้วยความศรัทธาในพระพุทธศาสนา แต่ก็แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการปรับปรุงของชุมชนเพื่อที่จะรักษาประเพณีให้คงอยู่ต่อไปในการที่จะอนุรักษ์ประเพณีนี้ต่อไป ประชาชนต่างก็เห็นความสำคัญของประเพณีไม้ค้ำต้นศรีมหาโพธิ์ และต่างก็พยายามหาวิธีการในการอนุรักษ์รูปแบบเดิมๆให้คงอยู่ให้มากที่สุด และการปรับปรุงต่างๆนั้นต้องให้เข้ากับสภาพการณ์ต่างๆที่เปลี่ยนแปลงไปให้มากที่สุด นอกจากนี้แล้วหน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชนต่างก็ได้เข้ามามีบทบาท และให้การสนับสนุนประเพณีนี้ให้คงอยู่ต่อไป

^{๒๕} เผ่าทอง ทองเจือ, พระศรีมหาโพธิ์จากชมพูทวีปสู่สุวรรณภูมิ, หน้า ๑๖๗.

ทางภาคเหนือของไทยเรียกพิธีนี้ว่า “ค้าสะหลี” สะหลีก็คือ “ศรี” ศรีก็หมายถึงต้น “ศรีมหาโพธิ์” อันเป็นไม้มงคลในพระพุทธศาสนาว่าเป็นไม้ที่พระพุทธเจ้าได้ ตรัสรู้ พระอริยสงฆ์ธรรมในคืนเพ็ญ ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ที่เราบูชาเป็นวันวิสาขะนั้น

ประเพณีค้าต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นการทำเพื่อให้มีอายุยืนยาวขึ้น นิยมทำกันในท้องที่ภาคเหนือ และในครอบครัวที่มีเชื้อสายพม่ารามัญ ในพื้นที่ภาคเหนือ มีพิธีใหญ่โตบริเวณชุมชนเหนือดั้งเดิม เช่น บริเวณรอบนอกของจังหวัดเชียงใหม่ เช่น ที่จอมทอง จะมีพิธีค้าต้นพระศรีมหาโพธิ์ ไม้ที่นำมาค้าใช้ไม้อะไรก็ได้ นำมาเหลาให้กลม ที่จอมทองจะมีการเหลาเป็นรูปสี่เหลี่ยม เหตุผลเป็นเพราะอะไรก็ไม่อาจจะทราบได้ และที่จอมทองจะเอาหมอนไปรองง่ามไม้ ไม้จะไม่มีการทาสีอะไร แต่จะทาากเพื่อที่จะให้ไม้มีอายุของการใช้งานมากขึ้นเท่านั้น ผู้ที่ต้องการที่จะร่วมในพิธีค้าต้นพระศรีมหาโพธิ์ต้องแจ้งความประสงค์เป็นการล่วงหน้าต่อคณะกรรมการวัด โดยที่ต้องทำการวัดความสูงของกิ่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ เพื่อที่จะได้เตรียมไม้ค้าให้มีความยาวพอดี จะมีการแห่ไม้ค้ายันโดยขบวนรถ บางแห่งมีกลองยาว ดนตรี ขบวนรำฟ้อน ถ้าหาไม้ใหม่ไม่ได้ก็จะเอาจะเข้าไม้เก่าจากวัด แต่ต้องนำไม้ค้ำมาตกแต่งใหม่ ก่อนที่จะนำไปค้าที่เดิม ประเพณีแห่ไม้ค้าต้นพระศรีมหาโพธิ์ จะทำกันในวันที่ ๑๖ เมษายนของทุกปี^{๒๖}

วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร เดิมชื่อวัดพระธาตุเจ้าศรีจอมทองตั้งอยู่ถนนเชียงใหม่-ฮอด หมู่ ๒ ตำบลบ้านหลวงอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่เป็นพระธาตุประจำปีขวด วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดวรวิหาร บริเวณที่ตั้งเป็นเนินดินสูงประมาณ ๑๐ เมตร เรียกกันมาตั้งแต่อดีตว่าดอยจอมทองตามประวัติสันนิษฐานว่า เป็นวัดที่สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ แต่จากลักษณะทางศิลปกรรมของสิ่งก่อสร้างต่างๆ ภายในวัด ปรากฏเป็นลักษณะของศิลปกรรมในสมัยหลังพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ซึ่งเป็นห้วงระยะเวลาของยุคฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่

ประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์ หรือประเพณีแห่ไม้ค้ำสะหลี เป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของชาวล้านนา โดยเฉพาะที่เทศบาลตำบลจอมทองนั้นได้จัดขึ้นทุกวันที่ ๑๕ เดือนเมษายน เป็นประจำทุกปี โดยเราจะเห็นขบวนแห่ไม้ค้ำโพธิ์ของหมู่บ้านต่างๆ พร้อมด้วยผู้ศรัทธาจำนวนมากในเขตเทศบาล ร่วมแห่ไม้ค้ำโพธิ์ เพื่อนำไปยังวัดพระธาตุศรีจอมทอง

ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง มีต้นโพธิ์ใหญ่หรือที่ทางเหนือเรียกต้น“สะหลี”อยู่ต้นหนึ่งรอบต้นโพธิ์มีแต่ไม้ค้ำแน่นขนัดจนมองไม่เห็นลำต้น ไม้ค้ำเหล่านี้มีทั้งที่ทำจากไม้จริงและท่อนโลหะทั้งสีเงิน – สีทอง ไม่รู้กล่าหรือที่ร้อยท่อน ไม้ค้ำโพธิ์หรือ “ค้าสะหลี” เหล่านี้ที่ชาวบ้านเป็นผู้นำมาค้า โดยมีความเชื่อว่านอกจากช่วยสืบต่อชะตาอายุให้กับต้นโพธิ์ คือ ช่วยค้ำไม่ให้โพธิ์หักแล้วยังเป็นการสืบต่อชะตาอายุของผู้ค้าอีกด้วย เป็นการ“ค้าคุณ” คือ ได้บุญเป็นทวีคูณ ทั้งแก่ต้นไม้คือต้นโพธิ์อันถือเป็นไม้มงคลสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา และยังได้ต่ออายุคนคือผู้ค้าอีกส่วนหนึ่งด้วย ในที่อื่นๆ บางแห่งจะเห็นเป็นไม้ค้ำเล็กๆ แคคืบ แคศอก แล้วนำมาวางกองไว้โคนต้นโพธิ์ ซึ่งถือเป็นพิธีสะเดาะเคราะห์ที่ย่นย่อลงมา ไม่มุ่งประโยชน์ค้าต้นโพธิ์จริงๆ^{๒๗}

^{๒๖} ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, พระศรีมหาโพธิ์จากชมพูทวีปสู่สุวรรณภูมิ, หน้า ๔๔.

^{๒๗} เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, ค้าโพธิ์ค้าธรรมศาสตร์ในพระศรีมหาโพธิ์จากชมพูทวีปสู่สุวรรณภูมิ, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโตโยต้าแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘๒.

การแห่ไม้ค้ำสะหลี หรือการแห่ไม้ค้ำตันโพธิ์ โดยคำว่า 'สะหลี' เป็นภาษาล้านนามาจากคำว่า 'ศรี' หมายถึงศรีมหาโพธิ์อันหมายถึงพระศรีมหาโพธิ์ เป็นพิธีกรรมที่ขยายจากการที่ปัจเจกชนนำไม้ค้ำที่ตนได้จัดทำขึ้นไปค้ำที่ตันโพธิ์ ไม้ค้ำดังกล่าวอาจได้มาจาก ไม้ง่ามที่ใช้ในพิธีสืบทาหรือไม้ค้ำที่จัดหา ขึ้นเป็นพิเศษ เนื่องในการถวายทานในเทศกาลสงกรานต์ การที่ได้นำเอาไม้ค้ำไปค้ำที่ตันโพธิ์นี้ อาจจัดเป็นสัญลักษณ์หมายความว่าผู้นั้นมีส่วนในการค้ำชูพระพุทธศาสนา พบว่าตันโพธิ์ที่มีไม้ค้ำมากที่สุด คือตันโพธิ์ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง

แต่ในบางท้องถิ่นแล้ว แทนที่แต่ละคนจะนำเอาไม้ค้ำไปค้ำตันโพธิ์ตามประสงค์ของแต่ละคนนั้น เมื่อถึงเทศกาลสงกรานต์ ก็จะนัดหมายให้ชาวบ้านร่วมกันไปหาไม้ค้ำซึ่งจะมีขนาดใหญ่แล้ว ตกแต่งให้งาม จากนั้นจึงทำพิธีแห่ไม้ค้ำนั้นร่วมขบวนกันไปถวายวัดและนำไปค้ำตันโพธิ์ ดังจะเห็นได้จากศรัทธาชาวบ้านในอำเภอจอมทองและอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

ตันพระศรีมหาโพธิ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท นั้นพบว่าประชาชนชาวล้านนา พอถึงวันสงกรานต์ของทุกปีจะมีประเพณีของการค้ำโพธิ์ และประเพณีการแห่นมสวดตันพระศรีมหาโพธิ์ขึ้น ท่านพระมหาเกรียงไกร อหิสโก^{๒๘} บอกว่า ประเพณีหลัก คือ ไม้ค้ำสะหรหรือไม้ค้ำโพธิ์ประเพณีแห่นมสวดตันพระศรีมหาโพธิ์ ส่วนท่านพระครูพิทักษ์เจติยานันท์^{๒๙} กล่าวว่า การค้ำตันพระศรีมหาโพธิ์ถือว่าเป็นการค้ำจุนพระศาสนา ด้านของท่านพระมหาธีรราชู ธีรราชูมโ^{๓๐} ได้กล่าวว่า ทางด้านของประเพณีรดตันพระศรีมหาโพธิ์ด้วยนํ้านมสดได้แบบอย่างมาจากพระเจ้าธรรมมาโคกราช โดยที่พระองค์ได้ปฏิบัติโดยการแสดงความเคารพบูชา และมีความเลื่อมใสศรัทธาเป็นอย่างมาก พระองค์ทรงใช้นํ้านมสวดตันพระศรีมหาโพธิ์ที่ถูกทำร้ายจากนางติษยรัักษิตาพระมเหสีของพระองค์เองจนตันพระศรีมหาโพธิ์ได้ตายลงให้กลับฟื้นขึ้นมา และมีการแตกหน่อขึ้นมาใหม่อีกครั้ง นอกจากนี้แล้วประชาชนชาวพุทธได้เห็นความสำคัญและมีความเลื่อมใสศรัทธาต่อตันพระศรีมหาโพธิ์ ต้องการบำรุงตันพระศรีมหาโพธิ์ให้เจริญเติบโตงอกงามและทำให้มีอายุยืนยาว นอกจากนี้แล้วประชาชนชาวล้านนายังได้มีการนำเอานํ้าอบ นํ้าหอม นํ้าสะอาดลอยดอกไม้มารดน้ำตันพระศรีมหาโพธิ์ เพื่อความเป็นสิริมงคลต่อชีวิต และเพื่อเป็นการต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ยืนยาว

ส่วนท่านพระครูพิธานนพกิจ^{๓๑} บอกว่า วัฒนธรรมประเพณี “การทำบุญค้ำโพธิ์” ขึ้น ณ บริเวณวัดพระธาตุลำปางหลวงแห่งนี้ ในวันที่ ๑๕ เมษายนของทุกปี และได้มีการยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา

^{๒๘} สัมภาษณ์ พระมหาเกรียงไกร อหิสโก, เจ้าคณะอำเภอเวียงสา วัดบุญยืน, ๗ มกราคม ๒๕๕๘.

^{๒๙} สัมภาษณ์ พระครูพิทักษ์ เจติยานันท์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุช้างค้ำ, ๗ มกราคม ๒๕๕๘.

^{๓๐} สัมภาษณ์ พระมหาธีรราชู, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยสะเก็ด วัดพระธาตุดอยสะเก็ด, ๑๑ มกราคม ๒๕๕๘.

^{๓๑} สัมภาษณ์ พระครูพิธานนพกิจ, วัดพระธาตุลำปางหลวง, ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๗.

ด้านของดร.สายัณห์ อินันใจ^{๓๒} กล่าวว่า ประเพณีการถวายไม้ค้ำต้นศรีมหาโพธิ์ ในช่วงประเพณีสงกรานต์ของชาวเหนือในทุกๆปี ส่วนผศ.ศรี แนวนรงค์^{๓๓} บอกว่า แต่เดิมนั้น ประเพณีที่เกี่ยวกับต้นพระศรีมหาโพธิ์ นิยมใช้เป็นเครื่องค้ำจุนพระพุทธศาสนา โดยอาศัยต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นหลักกว่าเป็นที่อาศัยสืบทอดให้อายุยืนนาน และทำสืบทอดกันมาจนเป็นประเพณีมาตราบเท่าทุกวันนี้ ด้านของนายเกษม สิทธิ^{๓๔} บอกว่า การใช้ไม้ค้ำเปรียบเหมือนกับการค้ำต่อพระพุทธศาสนา ค้ำต่อชะตาชีวิตของผู้ค้ำให้ยืนยาวขึ้น และเพื่อให้ต้นพระศรีมหาโพธิ์มีอายุยืนยาวขึ้น

นอกจากนี้แล้วดร.สายัณห์ อินันใจ^{๓๕} ได้กล่าวอีกว่า ในบางพื้นที่ได้มีประเพณีการถวายน้ำหอมแด่ต้นพระศรีมหาโพธิ์ เป็นการแสดงออกถึง ความเคารพ ความอ่อนน้อม ความกตัญญูทวดเทที่ต่อสิ่งที่ควรเคารพบูชา เปรียบเสมือนการกระทำทุกอย่างนั้นได้ทำการถวายต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ส่วนนายเกรียงศักดิ์ ฟองคำ^{๓๖} บอกว่า ต้นพระศรีมหาโพธิ์ เป็นต้นไม้ที่มีคุณค่าทำให้เกิดเป็นประเพณีต่างๆขึ้นมาอย่างมากมาย เช่น ประเพณีสงน้ำในเทศกาลสงกรานต์ เป็นต้น ด้านของนายธวัชชัย สุธะเขียว^{๓๗} มองว่า ประเพณีแห่หน้านมสวดต้นพระศรีมหาโพธิ์จะมีในวันวิสาขบูชาของทุกปี ส่วนประเพณีค้ำโพธิ์นั้นจะมีในวันที่ ๑๕ เมษายนของทุกปี เป็นประเพณีที่ทรงไว้ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ เป็นงานที่แสดงความนอบน้อม บูชาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ประชาชนชาวพุทธและคนทั่วไปได้มาทำบุญสักการะต้นพระศรีมหาโพธิ์ร่วมกันเป็นประเพณีที่มีประชาชนให้ความศรัทธาอย่างมาก อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

๓.๔.๒ ประเพณีการรดน้ำต้นโพธิ์

โพธิ์ที่เก่าแก่ที่สุดในเมืองไทยประมาณ ๒,๐๐๐ กว่าปี อยู่ที่อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี โดยที่ท่านผู้ว่าจังหวัดปราจีนบุรีได้บอกว่า “โพธิ์ศรีมโหสถเป็นต้นโพธิ์มาจากลังกา เข้ามาในสมัยทวารวดี และนักวิชาการได้กล่าวว่าเป็นโพธิ์ต้นแรกในประเทศไทย” แต่ท่านอาจารย์ดร.ชาญวิทย์ ไปดูให้เห็นกับตา และได้ถ่ายรูปมา เห็นป้ายที่ปักอยู่หน้าต้นโพธิ์ซึ่งได้อธิบายว่า

“ต้นโพธิ์ศรีมหาโพธิ์ (The Great Bodhi Tree) เป็นต้นโพธิ์ที่เก่าแก่และใหญ่ที่สุดในประเทศไทย สูงประมาณ ๓๐ เมตร เส้นรอบวงประมาณ ๒๐ เมตร ตามตำนานกล่าวว่า พระเจ้าทวณัมปะยัคชัญญ์ เจ้าครองเมืองศรีมโหสถ ในสมัยขอมเรืองอำนาจ ทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนา จึงได้ส่งคณะทูตเดินทางไปขอกิ่งต้นโพธิ์ ที่พระพุทธเจ้าประทับเมื่อคราวที่ตรัสรู้ จากเจ้าผู้ครองนครปาตลี

^{๓๒} สัมภาษณ์ ดร.สายัณห์ อินันใจ, อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่, ๑๑ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๓๓} สัมภาษณ์ ผศ.ศรี แนวนรงค์, อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่, ๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๓๔} สัมภาษณ์ นายเกษม สิทธิ, ๑๔ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๓๕} สัมภาษณ์ ดร.สายัณห์ อินันใจ, ๑๑ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๓๖} สัมภาษณ์ นายเกรียงศักดิ์ ฟองคำ, หัวหน้าภาควิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่, ๑๒ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๓๗} สัมภาษณ์ นายธวัชชัย สุธะเขียว, มัคคทายกวัดพระธาตุดอยสะเก็ด, ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

บุตร ประเทศอินเดีย แล้วนำกิ่งโพธิ์นั้นมาปลูกที่วัดศรีมหาโพธิ์ ปัจจุบันต้นศรีมหาโพธิ์ใช้เป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดปราจีนบุรี^{๓๘}

สำหรับประวัติความเป็นมาของประเพณีรดน้ำต้นโพธิ์ เกิดขึ้นในสมัยใดของเมืองมอญนั้น ยังไม่ทราบแน่ชัด ส่วนในชุมชนคนมอญวัดวังแก้วเวการาม เมื่อครั้งยังตั้งชุมชนอยู่ที่เก่าก่อนน้ำท่วม (บริเวณเมืองบาดาลในปัจจุบัน) ประเพณีนี้ยังไม่มี เพราะไม่มีต้นโพธิ์ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๐ หลวงพ่ออุตตมะได้อันเชิญต้นหน่อพระศรีมหาโพธิ์ที่ได้รับพระราชทานมาจากสมเด็จพระสังฆราชแห่งประเทศศรีลังกา เมื่อครั้งที่หลวงปู่อุตตมะเดินทางไปขอพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อมาประดิษฐานไว้บนยอดเจดีย์พุทธคยา โดยในวันพุธที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๐ สมเด็จพระพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ได้เสด็จมาทรงปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ต้นนี้ ไว้ที่บริเวณลานเจดีย์พุทธคยา ของวัดวังแก้วเวการาม ตั้งแต่นั้นมา หลวงพ่ออุตตมะจึงได้รื้อฟื้นให้มีประเพณีรดน้ำต้นโพธิ์ขึ้น เหมือนที่เมืองมอญบ้านเกิดของท่าน ดังนั้นเมื่อถึงวันเพ็ญ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ในช่วงเย็น ชาวมอญจะพร้อมใจกันนำน้ำอบ น้ำหอม น้ำสะอาดลอยดอกไม้มารวมตัวรดน้ำที่ต้นพระศรีมหาโพธิ์จนเป็น “ประเพณีรดน้ำต้นโพธิ์” ของชุมชนมอญสังขละบุรีแห่งนี้

นอกจากนี้ในวันเดียวกัน ยังมีประเพณีที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่ง คือ “การออกร้านตลาดนิพพาน” (นิพพาน คือ ความดับไม่ต้องเกิดขึ้นมาอีก อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ดังนั้นพุทธศาสนิกชนคนมอญทุกคนจึงหมั่นทำความดี สร้างกบฏกุศลต่างๆไว้ มีทั้งการให้ทาน รักษาศีล เจริญสมาธิภาวนา ก็เพื่อให้บรรลุถึงซึ่งนิพพาน) ซึ่งในวันวิสาขบูชา เป็นวันที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้เสด็จดับขันธปรินิพพาน ชาวมอญที่สังขละบุรี จึงมีประเพณีออกร้านตลาดนิพพานขึ้น ในช่วงค่ำของวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ หลังจากเสร็จสิ้นประเพณีรดน้ำต้นโพธิ์แล้ว

โดยชาวมอญที่มาออกร้านตลาดนิพพาน จะนำอาหารคาว-หวาน ผลไม้ ขนม น้ำดื่ม หรือสิ่งของต่าง ๆ มาตั้งร้านไว้ หลังจากที่ได้ร่วมกันสมาทานศีล ไหว้พระ สวดมนต์ และเวียนเทียนเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะมีการเปิดตลาดให้ผู้คนทั่วไปที่มาร่วมทำบุญ ได้อาบุญที่ทำมาแล้วนั้น มาแลกซื้อสิ่งของ โดยไม่ต้องมีการใช้เงินซื้อแต่อย่างใด เนื่องจากผู้ขายเองก็ปรารถนาบุญ และการสร้างทานบารมีด้วยเช่นกัน โดยชุมชนชาวมอญแห่งนี้ มีความเชื่อว่าบุญต่างๆ ที่ได้สั่งสมไว้แล้วนี้ จะนำพาให้บรรลุถึงซึ่งนิพพาน จึงเรียกประเพณีบุญนี้ว่า “การออกร้านตลาดนิพพาน”

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยประจำจังหวัดกาญจนบุรี ได้เชิญชวนนักท่องเที่ยว และพุทธศาสนิกชนทุกท่าน ไปร่วมงาน “ประเพณีรดน้ำต้นโพธิ์” และ “การออกร้านตลาดนิพพาน” ซึ่งเป็นประเพณีที่แสดงถึงความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และความสามัคคีของชุมชนท้องถิ่นที่มีอัตลักษณ์ทางด้านวัฒนธรรม ณ บริเวณลานหน้าเจดีย์พุทธคยา อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

ส่วนที่ประเทศเมียนมาร์นั้นในแต่อดีตที่ผ่านมา ได้มีการจัดงานประเพณีของแต่ละเดือนในรอบปี เรียกว่า แซะนะละหยาต๊ะบะแหว หรือประเพณีสิบสองเดือน ในยุคราชวงศ์ของเมียนมาร์ได้มีการกำหนดให้งานนี้เป็นงานพระราชพิธี แม้ว่าในปัจจุบันเมียนมาร์จะยังคงสืบทอดงานประเพณีสิบสองเดือนไว้ แต่ก็มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมบ้าง ประเพณีสิบสองเดือนของประเทศเมียนมาร์เป็นดังนี้

^{๓๘} อัครพงษ์ คำคุณ, โพธิ์ : เรื่องที่เรายังไม่รู้ ในพระศรีมหาโพธิ์จากชมพูทวีปสู่สุวรรณภูมิ, หน้า ๑๖๙-๑๗๐.

(เดือน ๑ ของประเทศเมียนมาร์ เท่ากับเดือน ๕ ของประเทศไทย และเดือน ๑๒ ประเทศไทย เท่ากับเดือน ๘ ประเทศเมียนมาร์ ซึ่งในเดือนกะโล่ซึ่งตรงกับเดือนเม.ย.- พ.ค.ทางประเทศเมียนมาร์ได้มีการจัดให้มีงานรดน้ำต้นพระศรีมหาโพธิ์ขึ้นเป็นประจำทุกปี

เดือนสองของประเทศเมียนมาร์ หรือที่เรียกว่า เดือนกะโล่ (เม.ย.-พ.ค.) ประเทศเมียนมาร์ มีสำนวนว่า "ตะกุน้ำลง กะโล่น้ำแล้ง" เดือนกะโล่จึงเป็นเดือนที่แห้งแล้ง ภาวะอากาศในเดือนนี้จะร้อนอบอ้าวกว่าเดือนอื่นๆ ชาวพุทธในประเทศเมียนมาร์จึงจัดงานรดน้ำต้นโพธิ์กันในวันเพ็ญของเดือนกะโล่ และถือต่อกันอีกกว่าวันนี้ตรงกับวันที่พระพุทธเจ้าทรงประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน และประเทศเมียนมาร์ได้กำหนดเรียกวัดดังกล่าวว่า วันพุทธะ ในวันนี้นักบวชในประเทศเมียนมาร์จะนิยมปฏิบัติบูชาตามวัดและเจดีย์ต่างๆ ด้วยการรักษาศีลและเจริญจิตภาวนาวัดและเจดีย์จึงมีผู้คนไปทำบุญมากเป็นพิเศษ ในเดือนกะโล่นี้นับว่าเป็นเดือนที่ฝนเริ่มตั้งเค้า ชาวนาจะเริ่มลงกล้าทำนาเพื่อเตรียมพื้นที่เพาะปลูก^{๓๙}

๓.๔.๓ ประเพณีแห่มนตรดต้นพระศรีมหาโพธิ์

ประเพณีแห่มนตรดถวายต้นพระศรีมหาโพธิ์ วัดพระธาตุคุดยสะเก็ด

เนื่องด้วยวัดพระธาตุคุดยสะเก็ด ได้จัดพิธีถวายมนตรดถวายต้นศรีมหาโพธิ์ ซึ่งมีประวัติความเป็นมาของการจัดพิธีนี้ มีดังนี้

สมัยเมื่อประมาณ ๒๑๘-๒๒๒ ปี หลังจากที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว พระเจ้าอโศกมหาราชได้รับการสถาปนาขึ้นครองราชย์แทนพระราชบิดาที่มีพระนามว่าพระเจ้าพินทุสาร โดยได้รับการขนานพระนามว่า พระเจ้าธรรมาโศกราชซึ่งในขณะนั้นพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในประเทศอินเดีย เนปาล อัฟกานิสถาน และแถบประเทศใกล้เคียงมาก ดังจะเห็นได้จากศาสนสถานต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาที่มีอยู่อย่างมากมายในปัจจุบัน พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นพระราชองค์หนึ่งซึ่งอ้างตนเข้าถึงพระรัตนตรัยมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงทำการบูชาพระพุทธศาสนา และพระภิกษุสงฆ์ ทรงสร้างศาสนสถานถวายไว้ในพระพุทธศาสนาอย่างมากมาย แม้แต่พระมหินทะเถระที่ได้นำพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทยเราก็คือเป็นพระโอรสของพระองค์

ต้นศรีมหาโพธิ์ ซึ่งเป็นสถานที่ตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระเจ้าอโศกทรงยกย่องบูชา แม้ว่าพระนางตติยารักษิตาจะทรงปลอม และทรงถวายการดูแลอย่างไร ก็ไม่อาจเปลี่ยนพระทัยของพระเจ้าธรรมาโศกราชให้หาย และเลิกละจากการเคารพบูชาพระรัตนตรัย จนพระนางตติยารักษิตาดำริว่า พระราชามั่นคงในพระรัตนตรัย และจะทรงเสียพระพลานามัยมากกว่านี้ ซึ่งจะไม่เป็นผลดีต่อบ้านเมืองเลย จึงได้เรียกกนางสนมมาเฝ้าแล้วรับสั่งให้แม่มดและบุคคลผู้มีฤทธิ์ เลิกจากการประกอบพิธีทำลาถยนต์โพธิ์ด้วยเวทย์มนต์ แล้วทรงถามนางแม่มดว่าจะทำอย่างไรที่จะให้ต้นศรีมหาโพธิ์ฟื้นคืนโดยเร็ว นางแม่มดจึงถวายการแนะนำว่า ให้ขุดรอบต้นศรีมหาโพธิ์แล้วนำนมสดมารดถวายวันละ ๑,๐๐๐ ถึง พระนางจึงรับสั่งให้พวกเสนาอำมาตย์ไปดำเนินการ ไม่นานต่อมาได้ทำให้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ฟื้นขึ้น และมีใบเขียวดกสวยงามดังเดิม จึงนำความเข้าถวายบังคมแก่พระเจ้าธรรมมา

^{๓๙} ห่อง สมุด , ประเพณีสิบสองเดือนของพม่า , [ออนไลน์] , แหล่งที่มา , www.baanjomyut.com/library/_month_12burma/ [๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๗].

โคกราช เมื่อพระองค์ทรงทราบก็ทรงปีติ สดชื่นหายจากพระอาการประชวรแล้วทรงสงสนานพระวรกาย ทรงรับสั่งให้เสนาอำมาตย์ทำการบูชาต้นศรีมหาโพธิ์ และทำการเฉลิมฉลองกันอย่างยิ่งใหญ่ ทรงอาราธนาพระสงฆ์มารับพระราชทานฉันภัตตาหาร แล้วทรงพระราชทานนมสดใส์โถเงิน โถทอง โถแก้วผลึก มารดถวายเป็นพระศรีมหาโพธิ์ในวันคล้ายวันประสูติ ตรัสรู้ เสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งได้ทรงบำเพ็ญมหาทานแก่พระอริยะสงฆ์ คนยากจน นำศรัทธา พสกนิกรอันทนเข้าถึงพระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า ตราบจนสิ้นพระชนมายุขัยของพระองค์

ประวัติความเป็นมาโดยสังเขป คณะสงฆ์วัดพระธาตุดอยสะเก็ดจึงพิจารณาเห็นว่า วัดพระธาตุดอยสะเก็ด เป็นวัดประจำอำเภอ เป็นที่ประดิษฐานพระเกศาธาตุของพระพุทธเจ้า และมีต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่อัญเชิญมาจากประเทศอินเดีย โดยพระครูมงคลคีลวงค์ เจ้าคณะอำเภอดอยสะเก็ด (พระเทพวิสุทธิคุณ ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่องค์ปัจจุบัน) และสมเด็จพระสังฆราชवास (วาสนมหาเถระ) วัดราชบพิธสถิตยสีมาราม ทรงปลูกเมื่อ วันเสาร์ที่ ๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๔ และต้นโพธิ์ศรีลังกาอัญเชิญมาโดยคุณพงษ์พันธ์ พรหมขัติแก้ว อดีตอุปทูตศรีลังกา ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชอาสภัตินตะเถระ จากประเทศศรีลังกาทรงปลูกเมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๙ นับได้ว่าเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพระพุทธศาสนา ควรค่าแก่การที่เราจะควรทำการเคารพบูชาเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต เป็นสิริมงคลแก่อำเภอดอยสะเก็ด และเป็นสิริมงคลแก่พุทธศาสนิกชนผู้กระทำการเคารพบูชา ชาวดอยสะเก็ดจึงได้มีการร่วมแรงร่วมใจกัน ทำให้เกิดความรู้สึกสามัคคี ทำการเคารพ นบ้น้อม กราบไหว้ นบ้น้อม บูชา จนทำให้สิ่งดีๆ ที่มีอยู่แล้ว มีคุณค่า มีความศักดิ์สิทธิ์ มีพลัง และมีอานุภาพสูงมากยิ่งขึ้น ดลบันดาลให้เกิดความสุข ความเจริญให้บังเกิดขึ้นได้ จึงได้ร่วมใจกันจัดงานประเพณีแห่มนตรถวายเป็นพระศรีมหาโพธิ์ ดำเนินการตามปฏิปทาของพระเจ้าอโศกมหาราช องค์เอกอัครศาสนูปถัมภกแห่งชมพูทวีป ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๔๕ เป็นต้นมา ในฐานะที่เราได้น้อมกายถวายจิตเป็นพุทธศาสนิกชนแล้ว สิ่งใดที่สามารถที่จะช่วยกันยกย่องเชิดชูบูชาพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ช่วยกันกระทำความเพียรบุญกุศลในสิ่งนั้น ก็จะทำให้เกิดความสุข ความเจริญแก่เราทั้งในปัจจุบัน และอนาคต อีกทั้งยังเป็นปัจจัยปรากฏต่อมรรคผล นิพพาน ในอนาคตกาลต่อไป

๓.๕ คุณค่าต้นพระศรีมหาโพธิ์ในฐานะที่เป็นบ่อเกิดของสายสัมพันธ์

คุณค่าของต้นพระศรีมหาโพธิ์ในฐานะบ่อเกิดของสายสัมพันธ์ ดังมีตัวอย่างของสายสัมพันธ์ระหว่างประเทศ กล่าวคือในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เมื่อวันที่ ๑๘ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ ได้มีการทำ “หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีประเทศอังกฤษและประเทศสยาม” หรือที่ภายหลังเรียกว่า “สนธิสัญญาเบาว์ริง” อันเนื่องจากสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียโปรดเกล้าฯ ให้ “เซอร์จอห์น เบาว์ริง” เป็นราชทูตเข้ามาทำสัญญาทางไมตรีดังกล่าวโดยมีสาระสำคัญของสนธิสัญญาคือ ให้ประเทศสยามปรับเปลี่ยนระบบการค้าระหว่างประเทศเป็นระบบการค้าเสรี

ก่อนหน้านี้ เซอร์จอห์น เบาว์ริง จะเดินทางมาสู่ประเทศสยามเพื่อทำสัญญาทางพระราชไมตรีต่อกัน ในครั้งนั้นคงได้ทำการศึกษาถึงวัฒนธรรมประเพณีของประเทศสยามมาเป็นอย่างดี และ

คงทราบว่ล้นเกล้ารัชกาลที่ ๔ ทรงเป็นพุทธมามกะ ในระหว่างทางได้แวะที่ประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นอาณานิคมของอังกฤษและได้นำหน่อต้นพระศรีมหาโพธิ์จากเมืองพุทธคยา สังกะนีสถาน ที่พระพุทเจ้าทรงตรัสรู้ เข้ามาทูลเกล้าถวายล้นเกล้ารัชกาลที่ ๔

ครั้งนั้น เซอร์จอห์น เบาว์ริง ได้นำหน่อต้นพระศรีมหาโพธิ์ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเป็นจำนวนหลายต้นด้วยกัน และรัชกาลที่ ๔ ทรงได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่พระราชโอรสทุกพระองค์ และได้พระองค์ละ ๕ ต้นโดยในครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ล้นเกล้ารัชกาลที่ ๕ ซึ่งขณะนั้นทรงดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระยุพราช และในเวลาต่อมาเมื่อพระองค์ทรงขึ้นครองราชย์แล้วจึงได้นำหน่อต้นพระศรีมหาโพธิ์ทั้ง ๕ ต้นนั้นไปทรงปลูกในที่ต่างๆ ดังนี้

ต้นที่ ๑ ทรงปลูกที่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ต้นที่ ๒ ทรงปลูกที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร ต้นที่ ๓ ทรงปลูกที่วัดกวีศารามจ.ลพบุรี ต้นที่ ๔ ทรงปลูกที่วัดไทยในรัฐกลันตัน ประเทศมาเลเซียและต้นที่ ๕ ทรงปลูกที่วัดนิเวศธรรมประวัติ พระราชวังบางปะอิน สำหรับต้นที่ ๕ ที่ทรงปลูกนี้มีความสำคัญคือ ในวันที่ทรงปลูกนั้นเป็นวันเดียวกันกับ “พระเจ้าลูกเธอ กรมขุนสุพรรณภาควดี” พระราชธิดาของพระองค์ประสูติ และต้นที่ ๕ ที่ทรงปลูกนี้ก็มีที่น่าอัศจรรย์เกิดขึ้น กล่าวคือต้นที่ ๕ นี้เป็นประหนึ่งต้นคู่พระชะตาของพระราชธิดาพระองค์นั้น ครั้งใดที่พระองค์ทรงพระประชวร ต้นที่ ๕ ก็จะมีอาการโรยรา และครั้งใดที่พระองค์ทรงมีพระพลานามัยที่สมบูรณ์แข็งแรง ต้นที่ ๕ นี้ก็จะงอกงามไปด้วยครั้นพระราชธิดาพระองค์นี้สิ้นพระชนม์ ต้นที่ ๕ ก็ประหนึ่งว่าจะตายตามครั้งนั้นล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ ๕ ได้เชิญพระศพพระเจ้าลูกเธอฯ ไปประกอบพิธีพระราชทานเพลิงศพที่พระราชวังบางปะอิน ซึ่งภายหลังการพระศพแล้วเสร็จได้ปรากฏว่าต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ทรงปลูกนั้นกลับฟื้นคืนมางดงามดังเดิมให้ความร่มเย็นแก่พระราชวังบางปะอินตราบเท่าทุกวันนี้

อย่างไรก็ตามต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่สืบทอดมาจากต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ตรัสรู้ในประเทศไทย ยังคงมีอยู่หลายต้น เช่น ต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่วัดต้นศรีมหาโพธิ์ (ที่เชื่อนำเข้ามาปลูกสมัยทวารวดี), วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร, วัดเบญจมบพิตร (ปลูกในสมัยรัชกาลที่ ๕) เป็นต้น

ความร่วมมือทางวัฒนธรรมของประเทศไทย และประเทศอินเดียนั้น พร้อมทั้งจะสนับสนุนสายสัมพันธ์อันดีทางวัฒนธรรม และทางประวัติศาสตร์ให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ด้วยการส่งเสริมความเชื่อมโยงระหว่างประชาชนของทั้งสองประเทศ และมุ่งมั่นที่จะส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างกันให้มากยิ่งขึ้น รวมทั้งการส่งเสริมความร่วมมือด้านการศึกษา โดยจะส่งเสริมการแลกเปลี่ยนนักเรียนและนักศึกษาของประเทศไทย และประเทศอินเดีย รวมทั้งการอำนวยความสะดวกเรื่องวีซ่าสำหรับนักเรียนและนักศึกษา โดยประเทศไทยได้ขอขอบคุณที่ประเทศอินเดียจะยังคงให้ทุนการศึกษา กว่า ๑๐๐ ทุนแก่นักศึกษาไทยในแต่ละปี และยินดีที่จะมีการติดต่อระหว่างมหาวิทยาลัยต่อมหาวิทยาลัยโดยตรง

๓.๖ คุณค่าต้นพระศรีมหาโพธิ์ในฐานะที่มีต่อสิ่งแวดล้อม

คุณค่าต้นพระศรีมหาโพธิ์ด้านสิ่งแวดล้อม

ในปัจจุบันทรัพยากรป่าไม้ในโลกได้ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็วก่อให้เกิดภาวะวิกฤตด้านสิ่งแวดล้อมส่งผลกระทบทำให้เกิดภัยธรรมชาติ น้ำท่วม ฝนแล้ง รวมทั้งภาวะโลกร้อน ฯลฯ ปัญหา

ด้านสิ่งแวดล้อมและภัยธรรมชาตินี้สามารถแก้ไขให้บรรเทาเบาบางลงได้ด้วยการเร่งฟื้นฟู ให้มีต้นไม้เพิ่มในโลกโดยเร่งด่วนทันต่อสถานการณ์ในปัจจุบัน

ต้นพระศรีมหาโพธิ์นี้เป็นต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่ มีความสูงประมาณ ๓๐ - ๔๐ เมตร ลำต้นมีเส้นผ่าศูนย์กลางได้ถึง ๓ เมตร มีเรือนยอดแผ่กว้างเป็นพุ่มกลม ลำต้นเป็นพูพอนเกลี้ยงเกล่า เป็นที่น่าสังเกตอยู่ว่าต้นโพธิ์นั้นไม่ใช่ไม้ธรรมดาที่ผลัดใบในช่วงฤดูร้อน หากแต่เพิ่มความเขียว ในยามที่พระอาทิตย์มีความร้อนแรง แม้กระทั่งพื้นที่ในบางส่วนของเทือกเขาหิมาลัยซึ่งมีระดับ ๕,๐๐๐ ฟุต ก็มีการปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ด้วยเช่นกัน ต้นพระศรีมหาโพธิ์มีระบบรากที่แข็งแรง เติบโตได้เร็ว เป็นต้นและยังเป็นไม้ที่ชอบแสงแดดมากจึงทนต่อสภาพความร้อนได้ดี แม้ปลูกให้ได้รับแสงจากดวงอาทิตย์โดยตรงและต้นศรีมหาโพธิ์มีความทนแล้งมาก

จากลักษณะทางชีววิทยาของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ทำให้สามารถใช้ต้นพระศรีมหาโพธิ์เพื่อฟื้นฟูสภาพสิ่งแวดล้อมของโลกควบคู่ไปกับคุณค่าและคติธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อความสุขของชาวโลกไปพร้อมๆกัน ดังนี้

๑. ด้วยลักษณะที่เป็นต้นไม้ที่มีใบมาก จึงทำให้เกิดการสร้างออกซิเจนได้มาก ทำให้อากาศดี

๒. ด้วยลักษณะเป็นต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่ มีเรือนยอดแผ่กว้าง เป็นพุ่มกลม ทำให้เกิดร่มเงา มีความร่มเย็น ร่มรื่น

๓. ด้วยลักษณะที่มีระบบรากแข็งแรง เติบโตได้เร็วและทนต่อความแห้งแล้งมาก จึงทำให้ปลูกง่ายและดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างยืนยาว

ด้วยคุณลักษณะเด่นดังกล่าวมานี้ ทำให้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ช่วยในการปรับสมดุลให้กับสิ่งแวดล้อมโลกได้อย่างดียิ่ง สมควรที่จะส่งเสริมให้มีการนำต้นพระศรีมหาโพธิ์มาปลูกเพื่อฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมโดยเร็ว

๓.๗ สรุป

คุณค่าต้นพระศรีมหาโพธิ์ในฐานะที่เป็นบริโภคนเจติย คือต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า เมื่อได้สักการบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์ก็เท่ากับว่าได้สักการบูชาพระพุทธเจ้า เมื่อยังมีชีวิตอยู่ทำให้มีความสุข ปลื้ม มีความสุข เมื่อตายแล้วได้ไปสู่สุคติสวรรค์

คุณค่าต้นพระศรีมหาโพธิ์ในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ วันวิสาขบูชาเป็นวันที่สำคัญของโลก เพื่อระลึกถึงการประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ซึ่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ก็เข้าไปเกี่ยวข้องเนื่องด้วยการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าและเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญของพระพุทธศาสนา

ส่วนการที่ทางการอินเดียใช้ต้นพระศรีมหาโพธิ์มอบเป็นของกำนัลล้ำค่าแทนสัญลักษณ์ของความเป็นประเทศอินเดียให้กับผู้นำมิตรประเทศในวาระสำคัญต่างๆก็เป็นประเพณีที่นิยมปฏิบัติ และถือเป็นเกียรติสูงสุดทั้งผู้ให้และผู้รับ

คุณค่าต้นพระศรีมหาโพธิ์ในฐานะที่เป็นบ่อเกิดวัฒนธรรม ต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นบ่อเกิดแห่งความเชื่อมั่นต่อพระพุทธเจ้า ด้วยวัฒนธรรมการเคารพ กราบไหว้ บูชา ปกป้อง ค้ำครอง ทำนุบำรุงต้นพระศรีมหาโพธิ์แล้วทำให้ชีวิตพบกับความสุข ความเจริญ

คุณค่าต้นพระศรีมหาโพธิ์ในฐานะที่เป็นบ่อเกิดประเพณี ได้แก่ ประเพณีค้ำต้นพระศรีมหาโพธิ์, ประเพณีรดน้ำต้นพระศรีมหาโพธิ์และประเพณีแห่ยมสวดถวายต้นพระศรีมหาโพธิ์ ที่ยกกล่าวมาพอสังเขปนี้ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความดีงามในการเคารพ กราบไหว้ บูชา ปกป้อง ค้ำครอง ทำนุบำรุงต้นพระศรีมหาโพธิ์ ที่พุทธศาสนิกชนยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมานาน ซึ่งมีคุณค่าต่อพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง

คุณค่าต้นพระศรีมหาโพธิ์ในฐานะที่เป็นบ่อเกิดแห่งสายสัมพันธ์ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ถูกใช้ให้เป็นทูตสื่อสารความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ตั้งแต่ระดับประเทศลงมา ทั้งฆราวาสและพระสงฆ์ต่างก็ใช้ต้นพระศรีมหาโพธิ์มอบแทนความเคารพ ความปรารถนาดี ความมีน้ำใจไมตรีแก่กันและกัน รวมไปถึงการนอบน้อมกายใจต่อพระรัตนตรัยเป็นหนึ่งเดียว

คุณค่าต้นพระศรีมหาโพธิ์ในฐานะที่มีต่อสิ่งแวดล้อม ต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นพืชที่มีระบบรากแข็งแรง ทนต่อความแห้งแล้งได้ดี จึงปลูกง่ายตายยาก ประกอบกับต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นพืชที่มีทรงพุ่มขนาดใหญ่ มีใบมากสามารถสร้างออกซิเจนได้มาก ให้ร่มเงาที่มีความชุ่มชื้น ร่มเย็น ต้นพระศรีมหาโพธิ์จึงมีคุณค่าต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมอย่างยิ่ง